

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Факультет морського права
Кафедра морського та господарського права

УДК 342.7:341.231.14

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

« 15 » 12 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

«СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ»

Виконав: студентка 6 курсу, групи 6512м

_____ Кулієва А.

Керівник роботи:

викладач кафедри морського та
господарського права,
кандидат юридичних наук

_____ Горішня М.Л.

Миколаїв – 2025 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Факультет морського права

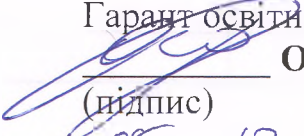
Кафедра морського та господарського права

Спеціальність Право

Освітня програма Право

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

 О. Ю. Дубинський

(підпис)

«05» 12 2025 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту

Кулієвій Анастасії Володимирівні

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ»

Керівник роботи к.ю.н., доцент Горішня М.Л.

Затверджені наказом ректора № 1155-уч від «30» вересня 2025 року

2. Термін подання роботи: 04.12.2025

3. Вихідні дані до роботи: міжнародні та національні акти законодавства в сфері прав людини; наукові публікації за даною тематикою.

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів):

1. Теоретико-правові засади системи захисту прав людини

2. Механізми та інститути системи захисту прав людини

3. Проблеми та перспективи розвитку системи захисту прав людини

5. Перелік презентаційних матеріалів презентація PowerPoint на 8 слайдах

6. Консультанти розділів роботи

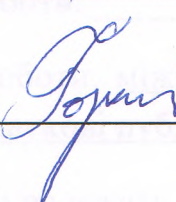
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
	Сторонні консультанти до підготовки		
	розділів роботи не залучалися		

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми роботи	До 10.09.2025	виконано
2	Визначення мети, завдань, об'єкта та предмету дослідження	До 20.09.2025	виконано
3	Складання плану роботи, опрацювання джерел	До 10.10.2025	виконано
4	Виконання роботи	До 25.11.2025	виконано
5	Підготовка до захисту	До 04.12.2025	виконано
6	Захист роботи	19.12.2025	виконано

Студент А.В. Кулієва

Керівник роботи М.Л. Горішня

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ	
ПРАВ ЛЮДИНИ	8
1.1. Поняття та сутність системи захисту прав людини	8
1.2. Історичний розвиток системи захисту прав людини	11
1.3. Поділ прав людини на основні категорії та специфіка їх забезпечення й охорони.....	15
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТИТУТИ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ	
ПРАВ ЛЮДИНИ	22
2.1. Класифікація способів захисту прав людини	22
2.2. Міжнародний механізм захисту прав людини.....	27
2.3. Національний механізм захисту прав людини	38
2.4. Взаємодія національних і міжнародних інститутів у системі захисту прав людини.....	43
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ	
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	48
3.1. Сучасні виклики у сфері захисту прав людини.....	48
3.2. Проблемні питання реалізації рішень міжнародних судів в Україні	52
3.3. Реформування національної системи захисту прав людини в контексті євроінтеграції.....	56
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	68

АНОТАЦІЯ

Кулієва А. Система захисту прав людини. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Випускова кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» (081 Право). – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню системи захисту прав людини.

У результаті дослідження розглянуті та проаналізовані питання, що розкривають тему роботи, а саме: теоретико-правові засади системи захисту прав людини, механізми та інститути системи захисту прав людини, проблеми та перспективи розвитку системи захисту прав людини.

У першому розділі *«Теоретико-правові засади системи захисту прав людини»* досліджуються поняття та сутність системи захисту прав людини, історичний розвиток системи захисту прав людини, поділ прав людини на основні категорії та специфіка їх забезпечення й охорони.

У другому розділі *«Механізми та інститути системи захисту прав людини»* досліджуються класифікація способів захисту прав людини, міжнародний механізм захисту прав людини, національний механізм захисту прав людини, взаємодія національних і міжнародних інститутів у системі захисту прав людини.

У третьому розділі *«Проблеми та перспективи розвитку системи захисту прав людини»* визначаються сучасні виклики у сфері захисту прав людини, проблемні питання реалізації рішень міжнародних судів в Україні, реформування національної системи захисту прав людини в контексті євроінтеграції.

У Висновках визначається система захисту прав людини як набір законів чи інституцій, а також як живий механізм взаємодії держави, суспільства й міжнародної спільноти; визначається формування сучасної концепції прав людини як результат тривалого історичного й інтелектуального розвитку, що охоплює античність, християнську традицію, добу Відродження та

Просвітництва; доводиться, що класифікація поколінь прав людини відображає поступовий розвиток уявлень про свободи, гідність та потреби людини в різні історичні епохи; встановлюється класифікація способів захисту прав людини та дається характеристика окремим видам – універсальним та регіональним, міжнародним та національним; наголошуються проблеми та перспективи розвитку системи захисту прав людини у сфері реалізації рішень міжнародних судів в Україні, реформування національної системи захисту прав людини в контексті євроінтеграції та інші.

Ключові слова: права людини, система захисту прав людини, універсальна система захисту прав людини, європейська система захисту прав людини, національна система захисту прав людини, Організація Об'єднаних Націй, Європейський суд з прав людини.

ВСТУП

Актуальність дослідження теми зумовлена цілим комплексом сучасних суспільних, правових та міжнародних чинників. У сучасних демократичних державах права і свободи людини стали основою конституційного ладу, тому глибоке вивчення механізмів та інститутів, які забезпечують їх реалізацію, є необхідним для вдосконалення правової системи та підвищення ефективності державного управління.

Особливої ваги ця тема набуває для України, яка перебуває в умовах збройної агресії російської федерації. Під час війни відбувається масове порушення прав цивільного населення: насильницькі затримання, катування, депортації, знищення житла та інші злочини. Це потребує ефективних механізмів документування порушень, їх розслідування, притягнення винних до відповідальності та забезпечення відшкодування шкоди. Тому дослідження системи захисту прав людини дозволяє визначити прогалини в національних та міжнародних механізмах і окреслити шляхи їх удосконалення.

Важливою причиною актуальності є й євроінтеграційний курс України. Держава повинна гармонізувати своє законодавство з європейськими стандартами, зокрема з практикою Європейського суду з прав людини та вимогами Європейської конвенції. Дослідження цього питання допомагає виявити недоліки функціонування судової системи, органів правопорядку, інституту омбудсмана та виконання рішень міжнародних судів, а також виробити рекомендації для реформ.

Не менш суттєвим чинником є глобальні зміни та нові виклики, пов'язані з цифровізацією, розвитком штучного інтелекту, кіберзагрозами, масовими міграціями та інформаційними війнами. Ці процеси створюють нові ризики для прав людини, які потребують оновлених механізмів захисту та нових наукових підходів.

Крім того, в Україні досі існують проблеми із забезпеченням дієвого судового захисту, ефективного розслідування порушень прав людини, а також із виконанням судових рішень. Це проявляється у тривалих строках розгляду справ,

недостатній відповідальності посадових осіб і слабкому рівні правової культури населення. Вивчення цих проблем сприяє розробці практичних рекомендацій щодо реформування правових інститутів.

Теоретичні висновки та інші результати дослідження ґрунтуються на працях учених-юристів у сфері захисту прав людини, а саме таких як: Д.М. Белов, М.В. Громовчук, А.Л. Деркач, Я.І. Мартинюк, І.І. Павлюков, М.О. Пащенко, Ю.С. Разметаєва, А.Є. Савченко С.О. Халюк та інших.

Мета і завдання дослідження. *Мета* кваліфікаційної роботи полягає у комплексному аналізі системи захисту прав людини.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- визначити поняття та сутність системи захисту прав людини;
- дослідити історичний розвиток системи захисту прав людини;
- зробити поділ прав людини на основні категорії та специфіка їх забезпечення й охорони;
- провести класифікацію способів захисту прав людини;
- визначити та дослідити міжнародний та національний механізми захисту прав людини;
- дослідити взаємодію національних і міжнародних інститутів у системі захисту прав людини;
- виявити сучасні виклики у сфері захисту прав людини;
- дослідити проблемні питання реалізації рішень міжнародних судів в Україні;
- дослідити процес реформування національної системи захисту прав людини в контексті євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі забезпечення, охорони та захисту прав і свобод людини на національному та міжнародному рівнях.

Предметом дослідження виступає система механізмів, засобів, інститутів і правових процедур, за допомогою яких здійснюється захист прав і свобод людини.

Методи дослідження. Кваліфікаційна робота ґрунтується на загальнонаукових і спеціально-правових методах дослідження, що забезпечують комплексне та об'єктивне вивчення теми, а саме: порівняльно-правовому, історико-правовому та аналітичному методах.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом представлення результатів у межах навчальних семінарів, присвячених проблемам захисту прав людини.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження й складається зі анотації, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 73 сторінки, з яких основного тексту – 67 сторінок. Список використаних джерел налічує 56 найменувань і розміщений на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Поняття та сутність системи захисту прав людини

Права та основні свободи людини становлять фундамент сучасного демократичного суспільства. Їхнє нормативно-правове закріплення, а також гарантування й забезпечення ефективного захисту є визначальними елементами більшості національних конституційно-правових систем. Саме конституційне проголошення та визнання прав і свобод людини виступає ключовою умовою формування й функціонування конституційної держави.

Як зазначає Д. М. Белов та М. В. Громовчук, від другої половини ХХ століття інститут прав і свобод людини остаточно утвердився як центральна складова правового регулювання найважливіших суспільних відносин. На це суттєво вплинули розвиток сучасних конституцій (зокрема, поява «третьої хвилі» їхнього змістовного оновлення), створення в 1945 році Організації Об'єднаних Націй, заснування у 1959 році Європейського суду з прав людини, а також упровадження інституту конституційної скарги в практику національних конституційних судів [11, с.27].

Міжнародні та внутрішньодержавні нормативні акти поступово сформували універсальну систему захисту прав і основоположних свобод людини, що діє на глобальному рівні. Вони стали важливим інструментом забезпечення справедливості, поваги до людської гідності, а також створення ефективних механізмів охорони життя та здоров'я людини, її недоторканності й безпеки.

Размєтаєва Ю. С. В своїй праці «Доктрина та практика захисту прав людини» зазначала: «Права людини – суспільна цінність і водночас важливий винахід людства, що є одним із найважливіших понять у праві, який використовується і для позначення конкретного переліку законодавчих положень або міжнародних стандартів, і для визначення статусу конкретної особи в

суспільстві. Виміром «людяності» й атрибутом сучасного суспільства та держави є права людини та громадянина» [42, с.54].

Відповідні теорії прав людини і реалізація тих загальновизнаних міжнародних стандартів, у яких вони відображені, відрізняються залежно від типу відповідної держави або суспільства. Тому права людини мають різне теоретичне обґрунтування, нормативне закріплення та практичне застосування. Однак найточнішим і найобґрунтованішим може бути назване визначення прав людини через її можливості: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні тощо, залежно від сфери суспільних відносин, у яких реалізуються.

Права людини можуть виражати зближення права та моралі, поєднувати їх, адже спираються і на етичні, ціннісні установки, і на юридичні положення, засвідчуючи основи людського буття, у них відбувається поєднання правової та моральної свідомості, що виявляється у взаєминах з іншими особами, державою, суспільством.

Система захисту прав людини – це цілісна, багаторівнева сукупність правових норм, принципів, інститутів і механізмів, що забезпечують гарантування, реалізацію та відновлення прав і свобод кожної особи. Вона спрямована на запобігання порушенням прав людини, усунення наслідків таких порушень і притягнення винних до відповідальності. Ця система виступає фундаментом демократичного устрою, адже саме визнання, забезпечення та захист прав людини становить головну ознаку правової держави [24, с.142].

В. Нікітенко, В. Воронкова та інші зазначають, що поняття «захист прав людини» охоплює ширше коло заходів, ніж просто їх «гарантування». Гарантії визначають умови, що створюють можливість реалізовувати права, тоді як захист – це активна діяльність, спрямована на усунення порушень і відновлення порушених прав. Тому система захисту прав людини включає як превентивні, так і відновлювальні механізми. Вона покликана не лише реагувати на факти порушень, а й запобігати їм через правову освіту, формування громадянської свідомості та розвиток ефективного законодавства [36, с.68].

Сутність системи полягає у створенні взаємопов'язаного комплексу інститутів і процедур, які забезпечують реальну, а не декларативну дію прав і свобод. До основних елементів цієї системи належать:

1). Нормативно-правовий рівень – закріплення прав і свобод людини в конституції, законах, міжнародних договорах. У Конституції України (статті 3, 8, 55) проголошено, що права людини є найвищою соціальною цінністю, а їх захист гарантується державою.

2). Інституційний рівень – сукупність державних і недержавних органів, що безпосередньо здійснюють функції захисту. Сюди належать суди, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, органи прокуратури, поліція, а також правозахисні організації, адвокатура, засоби масової інформації.

3). Міжнародний рівень – діяльність міжнародних органів та інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, які забезпечують дотримання міжнародних стандартів прав людини [38, с.413].

Однією з ключових ознак системи захисту прав людини є її багаторівневність. Національні механізми діють у межах внутрішньої юрисдикції держави, тоді як міжнародні органи можуть розглядати справи лише після того, як особа вичерпала всі національні засоби правового захисту. Така взаємодія створює ефективний ланцюг контролю, де кожен рівень доповнює інший.

Важливе значення має принцип верховенства права, який передбачає, що права і свободи людини є вищими за державну владу і не можуть бути обмежені без законних підстав. Реалізація цього принципу забезпечує юридичну рівність усіх осіб, незалежно від їхнього статусу, статі, національності чи політичних переконань.

Система захисту прав людини виконує кілька ключових функцій:

- гарантійну – створює умови для вільної реалізації прав;
- захисну – забезпечує відновлення порушених прав;
- контрольну – передбачає нагляд за діяльністю органів влади;

- виховну – формує у громадян почуття правової відповідальності та поваги до прав інших [40, с.44].

Отже, система захисту прав людини – це не лише набір законів чи інституцій, а живий механізм взаємодії держави, суспільства й міжнародної спільноти. Її ефективність залежить від рівня правосвідомості громадян, незалежності судової влади та реального виконання міжнародних зобов'язань держави. У сучасних умовах війни та соціальних викликів ця система набуває особливого значення, адже саме вона гарантує збереження людської гідності, свободи та справедливості як основоположних цінностей демократичного світу.

1.2. Історичний розвиток системи захисту прав людини

Права людини, зафіксовані в чинних міжнародно-правових актах, є результатом багатовікового розвитку суспільно-політичної думки та поступового формування стандартів, які згодом стали нормою життя в демократичних країнах.

Д. М. Белов та М. В. Бєлова вказують, що ще в античний період було сформульовано основи уявлення про права людини, з'явилося усвідомлення того, що кожна особа володіє певними невід'ємними можливостями, а держава не може та не повинна безпідставно втручатися у сферу індивідуальної свободи. Водночас уявлення про «людину», гідну цих прав, мали значні обмеження. У Давній Греції носієм прав уважався лише громадянин поліса, тобто особа, наділена особливим соціальним статусом, що забезпечував розвиток і свободу. Подібна ситуація спостерігалася й у Римській імперії, де далеко не всі піддані мали рівний правовий статус. Таким чином, права людини тоді були прив'язані до соціального положення та належності до певної державної спільноти, а їхнє забезпечення залежало виключно від волі державної влади [10, с.186].

Пошук універсальної моделі взаємовідносин особистості та державної влади тривав тисячоліттями. Саме у V–VI ст. до н. е. у грецьких полісах були сформовані фундаментальні ідеї демократії, громадянства та прав людини.

Філософи того часу – Платон, Протагор, Сократ, Аристотель, Перикл – уперше визначили взаємозв'язок між дотриманням прав людини та станом законності в суспільстві, окреслили напрямки розвитку державності, які ведуть до утвердження свободи, гуманізму та суспільного порядку. Хоча сучасному сприйняттю концепція прав людини інколи видається ідеалістичною або навіть утопічною, її сутність полягає в окресленні мінімальних стандартів, необхідних для забезпечення гідного існування кожної особи [11, с.28].

Вагоме значення для розвитку ідей про права людини мала й християнська традиція, яка поширила уявлення про рівність усіх людей, пояснюючи це божественним походженням людини, створеної «за образом і подобою Божою», наділеної свободою волі й гідністю [27, с.32].

У період Відродження ідеї про права людини отримали нове підґрунтя та динаміку розвитку: гуманістичні вчення наголошували на самоцінності людини, гідності особистості та її свободі, що заклало основу для подальшого становлення ліберальної думки.

Особливого змістового наповнення концепція прав людини набула в добу Просвітництва. Саме тоді розвинулася ідея природного характеру прав людини: вважалося, що будь-який закон, який суперечить природному праву, є проявом свавілля. Поширилася й концепція суспільного договору, відповідно до якої люди, об'єднуючись у суспільство, добровільно погоджуються обмежити свої свободи в ім'я спільного блага. Це сприяло формуванню принципу верховенства права, який є наріжним каменем справедливості та гарантування прав людини [30, с.293].

Права людини наприкінці XVIII століття були закріплені у таких історичних документах, як Декларація незалежності США (1776 р.) та Декларація прав людини і громадянина (1789 р.). У цих актах уперше закріплено невідчужуваний і невід'ємний характер прав, що мало вагомий вплив на формування подальших стандартів і становлення ідеї прав людини.

Вітчизняні вчені О. Лисенко та К. В. Степаненко у своїх наукових працях зазначали, що, розглядаючи й аналізуючи Декларацію незалежності США 1776

р. та французьку Декларацію прав людини і громадянина 1789 р., незважаючи на свій національний характер, вони містять своєрідний каталог універсальних прав людини й обов'язок держав щодо їх забезпечення [26, с.26; , 49, с.106].

Ці права поступово почали набувати якості міжнародних універсальних стандартів, установлених багатосторонніми договорами, метою яких є забезпечення міжнародно-правового захисту прав людини загалом, окремих видів прав людини або прав окремих категорій осіб.

Послідовно визначалися поняття загального розуміння та суті окремих прав, роль світової спільноти і окремо взятих держав в їх захисті та забезпеченні.

Після Другої світової війни було очевидно, що необхідні інституціоналізація, формулювання та закріплення прав людини, що було втілено з прийняттям у 1948 р. Загальної декларації прав людини, в якій були сформовані обов'язкові міжнародні стандарти у цій сфері, а також створені дієві механізми міжнародної системи захисту прав людини. Преамбула Декларації починається так: «Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру», а ст. 1 Загальної декларації прав людини проголошує, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [3], відповідно, всі індивіди є носіями прав людини і розглядаються як наділені розумом, гідністю і совістю, що напряду пов'язано з ідеєю прав людини.

Декларація визначила широкий перелік громадянських, політичних, соціально-економічних і культурних прав, які охоплюють:

- право на життя, свободу й особисту недоторканність (ст. 3);
- свободу від катувань або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 5);
- право на рівний захист від будь-якої дискримінації (ст. 7);
- право на ефективне відновлення прав компетентними національними судами у разі порушення основних прав людини, гарантованих їй конституцією чи законом (ст. 8);

- свободу від довільного арешту, затримання чи вигнання (ст. 9);
- право на справедливий судовий розгляд (ст. 10);
- право на вільне пересування і вибір місця проживання в будь-якій державі (ст. 13);
- право притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14);
- право на свободу думки, совісті та релігії (ст. 18);
- право на соціальне забезпечення (ст. 22);
- право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці і на захист від безробіття (ст. 23);
- право на освіту з метою всебічного розвитку людської особистості та більшої поваги до прав людини та основних свобод (ст. 26);
- право на соціальний і міжнародний порядок, в якому права і свободи, згадані в цій Декларації, можуть бути повною мірою реалізовані (ст. 28) [3].

Нині, зазначає В. М. Шамраєва, Загальна декларація прав людини є актом самозбереження людства, реакцією на фашизм, тоталітаризм, диктатуру та подібні негативні явища, згубні для людини та людства і водночас – це якісно новий людський вимір, т. зв. нова міра людської гідності, новий рівень людської свідомості та буття, нижче якого людина не повинна опускатися, позаяк, з погляду сучасної людини, може існувати інший світ – нелюдський [54, с.278].

Одним із найбільш визнаних міжнародно-правових договорів з прав людини є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року [4], в якому висвітлено статті, що описують зміст громадянських і політичних прав, а також статті, які стосуються міжнародного контролю за дотриманням цих прав. Формулювання статей про права людини не залишає сумнівів у їх імперативності. Це наслідок розуміння того, що повага до громадянських і політичних прав пов'язана з гарантіями особистої свободи людини та рухом суспільства до ефективної демократії.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року [5] разом із Пактом про громадянські та політичні права):

– визначив такі права людини, як право на працю, право на страйк, право на охорону здоров'я, право на освіту, право на участь у культурному житті, а також права засуджених;

– закріпив лише стандарти, до досягнення яких повинна прагнути держава.

Отже, формування сучасної концепції прав людини є результатом тривалого історичного й інтелектуального розвитку, що охоплює античність, християнську традицію, добу Відродження та Просвітництва. Від перших уявлень про свободу громадянина поліса до створення універсальних міжнародних стандартів пройдено шлях, протягом якого права людини поступово набували загального й невідчужуваного характеру. Революційні документи кінця XVIII століття – Декларація незалежності США та Декларація прав людини і громадянина – заклали нормативні підвалини сучасного розуміння людської гідності та свобод. Після Другої світової війни світова спільнота усвідомила необхідність створення єдиної системи міжнародного захисту прав людини, що було реалізовано через ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року та подальших міжнародних пактів 1966 року. Ці акти утворили фундаментальний комплекс норм, який визначає базові стандарти правового статусу особи та зобов'язання держав щодо їх забезпечення і захисту.

1.3. Поділ прав людини на основні категорії та специфіка їх забезпечення й охорони

Покоління прав людини становлять класифікацію, що відображає етапи їх історичного становлення та еволюції. Зазвичай виділяють три основні покоління прав, проте у XXI столітті все частіше говорять і про формування четвертого покоління прав людини.

Перше покоління прав і свобод людини та громадянина – невідчужувані особисті (громадянські) і політичні права, засновані на ліберальних цінностях

права і свободи, які визначали межі втручання державної влади у сферу особистого життя людей, а також громадянського суспільства, були сформовані на гаслах буржуазних революцій – право на життя, свободу релігії, совісті і думки, на участь в управлінні державою, рівність перед законом, на недоторканність особи, право на безпеку особи, свободу від довільного арешту, затримання або вигнання, право на гласний розгляд справи незалежним і неупередженим судом тощо [18, с.19].

Особисті та політичні права набули юридичної форми спершу в актах конституційного національного права, а далі, відповідно, і в актах міжнародного права.

Вони є основою індивідуальної свободи і кваліфікуються як система негативних прав, що зобов'язують державу утримуватися від втручання у сфери, що врегульовані правом.

Перші акти, що закріплюють права людини:

- Велика хартія вольностей (1215 р.) (Англія);
- Петиція про права (1628 р.) (Англія);
- Закон про недоторканність особи (1628 р.) (Англія);
- Білль про права (1689 р.) (Англія);
- Декларація прав Вірджинії (1776 р.);
- Декларація незалежності США (1776 р.);
- Конституція США (1787 р.);
- Французька декларація прав людини і громадянина (1789 р.);
- Білль про права США (1791 р.) тощо [48, с.173].

До першого покоління прав людини можна віднести також Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.) – юридичні пам'ятки литовського, українського та білоруського народів. Вони проголошували ідею рівності вільних людей перед законом, юридичного захисту прав вільної (шляхетної) особи, особисту недоторканність, особисту відповідальність перед законом тощо.

Однак середньовічне законодавство (Велика хартія вольностей, Литовські статuti та інше) засновувалося відповідно до феодално-ієрархічної, станової структури суспільства, коли не було юридичної рівності громадян.

Відлік прав людини першого покоління, зазначає О. В. Сенаторова, можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, тобто відтоді, відколи зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства, відбувався розвиток буржуазних відносин, а отже утвердження буржуазного суспільства з його законодавчими актами. Лише тоді рівноправність з ідеальної категорії почала втілюватися, що, відповідно, набула конституційного або іншого законодавчого оформлення [48, с.172].

Після Другої світової війни необхідність забезпечення основоположних прав людини була визнана у більшості розвинених країн.

Друге покоління прав людини – соціальні, економічні та культурні права (право на працю, соціальне забезпечення, відпочинок, захист материнства і дитинства, медичну допомогу тощо) – сформувалося в процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища та підвищення культурного статусу [7, с.76].

Ці вимоги виникли після Першої світової війни й вплинули на демократизацію і соціалізацію конституційного права країн світу, а також на міжнародне право після Другої світової війни, коли завдяки стрімкому розвитку виробництва виникли реальні передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

Права людини другого покоління називають ще системою позитивних прав, завдяки тому, що вони не можуть бути реалізовані без організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави, відповідно спрямованих на їх забезпечення.

Економічні, соціальні, культурні права мають нормативне вираження у Загальній декларації прав людини (1948 р.) та насамперед у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), у низці конституцій XX століття (Мексиканські Сполучені Штати, 05.02.1917 р.; Італійська Республіка,

02.12.1947 р. тощо), а також у доповненнях і поправках, внесених до старих конституцій держав [16, с.128].

Третє покоління прав людини – колективні права народів (націй), права всього людства, що ґрунтуються на солідарності людей, їх належність до якоїсь спільності (асоціації). Це право на незалежність (на політичне, економічне, соціальне і культурне самовизначення народів), мир, безпеку, на соціальний та економічний розвиток і людини, і людства загалом, на здорове навколишнє середовище, на користування спільним спадком людства, на гуманітарну допомогу.

Права людини третього покоління, їх становлення (права людини – частина прав людства) пов'язане з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням світових проблем після Другої світової війни і були вперше формально відображені в документах, що вийшли під егідою ООН у 80-ті роки XX століття.

Глобальні світові проблеми, зазначає М. М. Ребкало та В. С. Олійник, призвели до інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, законодавчої співпраці країн у питаннях про права людини, набуття міждержавного (інтеграційного) характеру законодавства (передусім конституційного) тих держав, що підписали міжнародні пакти про права людини, а відповідно створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини [54, с.278].

Міжнародне визнання прав людини є орієнтиром для розвитку всього людства у напрямі створення співдружностей і співтовариств держав. Розширює колективні права людини, їх піднесення та поглиблення права на інформаційний простір, та надання різноманітних послуг, що відповідно гуртуються на інтелектуальних інформаційних технологіях (зокрема на новітніх технологіях дослідження), а отже і технологіях зв'язку (глобальна мережа Інтернет), забезпечення інформаційних відносин у середині країни і за її межами [45, с.192].

У ХХІ столітті відбулося становлення прав людини четвертого покоління, яке пов'язане з науковими відкриттями в галузі медицини, мікробіології, генетики тощо.

Ці права є результатом втручання у психологічну сферу життя людини (право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї; право людини на штучну смерть (евтаназію); вирощування органів людини з її стовбурових клітин тощо), яке, відповідно, не є безмежним (заборона клонування людини) та встановлення інших правових меж.

Перелік прав людини четвертого покоління: трансплантація органів; зміна статі; одностатеві шлюби; клонування; використання віртуальної реальності; вільна від дитини сім'я; штучне запліднення; незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами; евтаназія; доступ до Інтернету.

Між поколіннями прав людини є взаємозалежність, що виявляється через принцип, відповідно до якого реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи.

Таким чином, класифікація поколінь прав людини відображає поступовий розвиток уявлень про свободи, гідність та потреби людини в різні історичні епохи. Права першого покоління стали результатом боротьби за індивідуальну свободу та обмеження державної влади. Вони забезпечили фундамент громадянських і політичних прав, що гарантують недоторканність особи, свободу думки, совісті, релігії, а також участь у політичному житті.

Поява другого покоління прав була зумовлена соціально-економічними трансформаціями ХХ століття. Люди вимагали більшого соціального захисту, гідних умов праці, доступу до освіти й медичної допомоги. Ці права потребують активної ролі держави у створенні умов для їх реалізації, тому їх називають позитивними.

Третє покоління прав пов'язане із глобальними викликами та необхідністю колективних рішень. Воно охоплює права народів на самовизначення, мир,

розвиток, безпечне довкілля та доступ до спільного надбання людства. Їх формування посилює міжнародну співпрацю в галузі прав людини.

Четверте покоління виникло під впливом науково-технічного прогресу та біоетичних питань. До нього належать права, пов'язані з генетичними технологіями, медичними інноваціями й цифровим середовищем.

Всі покоління прав людини взаємопов'язані: впровадження нових прав не повинно обмежувати базові свободи особи, а їхня ефективна реалізація потребує збалансованого поєднання індивідуальних і суспільних інтересів.

Висновки до розділу:

1. Система захисту прав людини – це не лише набір законів чи інституцій, а живий механізм взаємодії держави, суспільства й міжнародної спільноти. Її ефективність залежить від рівня правосвідомості громадян, незалежності судової влади та реального виконання міжнародних зобов'язань держави. У сучасних умовах війни та соціальних викликів ця система набуває особливого значення, адже саме вона гарантує збереження людської гідності, свободи та справедливості як основоположних цінностей демократичного світу.

2. Формування сучасної концепції прав людини є результатом тривалого історичного й інтелектуального розвитку, що охоплює античність, християнську традицію, добу Відродження та Просвітництва. Від перших уявлень про свободу громадянина поліса до створення універсальних міжнародних стандартів пройдено шлях, протягом якого права людини поступово набували загального й невідчужуваного характеру. Революційні документи кінця XVIII століття – Декларація незалежності США та Декларація прав людини і громадянина – заклали нормативні підвалини сучасного розуміння людської гідності та свобод. Після Другої світової війни світова спільнота усвідомила необхідність створення єдиної системи міжнародного захисту прав людини, що було реалізовано через ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року та подальших міжнародних пактів 1966 року. Ці акти утворили фундаментальний комплекс

норм, який визначає базові стандарти правового статусу особи та зобов'язання держав щодо їх забезпечення і захисту.

3. Класифікація поколінь прав людини відображає поступовий розвиток уявлень про свободи, гідність та потреби людини в різні історичні епохи. Права першого покоління стали результатом боротьби за індивідуальну свободу та обмеження державної влади. Вони забезпечили фундамент громадянських і політичних прав, що гарантують недоторканність особи, свободу думки, совісті, релігії, а також участь у політичному житті.

Поява другого покоління прав була зумовлена соціально-економічними трансформаціями XX століття. Люди вимагали більшого соціального захисту, гідних умов праці, доступу до освіти й медичної допомоги. Ці права потребують активної ролі держави у створенні умов для їх реалізації, тому їх називають позитивними.

Третє покоління прав пов'язане із глобальними викликами та необхідністю колективних рішень. Воно охоплює права народів на самовизначення, мир, розвиток, безпечне довкілля та доступ до спільного надбання людства. Їх формування посилює міжнародну співпрацю в галузі прав людини.

Четверте покоління виникло під впливом науково-технічного прогресу та біоетичних питань. До нього належать права, пов'язані з генетичними технологіями, медичними інноваціями й цифровим середовищем.

Всі покоління прав людини взаємопов'язані: впровадження нових прав не повинно обмежувати базові свободи особи, а їхня ефективна реалізація потребує збалансованого поєднання індивідуальних і суспільних інтересів.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТИТУТИ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Класифікація способів захисту прав людини

Захист прав і свобод людини є фундаментальним принципом сучасного конституційного та міжнародного права. Саме через ефективні способи захисту права набувають реального змісту, виходячи за межі декларацій і політичних заяв. Як зазначає український правознавець А. В. Новіченко, «реальність прав людини визначається не їх проголошенням, а наявністю дієвих механізмів їх гарантування та відновлення у випадку порушення» [37, с.11].

Можна зазначити, що система способів захисту прав людини має комплексний і багатовимірний характер. Вона охоплює правові, адміністративні, судові, громадські та міжнародні форми, що взаємодіють між собою, утворюючи єдину мережу гарантій. Як зазначає В. Б. Череватюк, ефективність будь-якого права визначається не його обсягом, а наявністю механізмів примусу до його виконання. Саме тому класифікація способів захисту не є самоціллю, а служить практичному завданню – забезпеченню реального доступу людини до правосуддя [53, с.64].

Отже, класифікація способів захисту прав людини – це спроба систематизувати всі можливі правові й організаційні засоби, які забезпечують людині можливість відстояти свої права та інтереси.

Під способом захисту прав людини розуміють установлені законом або міжнародними договорами правові заходи, спрямовані на відновлення порушених прав, припинення протиправних дій чи визнання певних правових фактів. Конституція України у статті 55 гарантує кожному право на судовий захист своїх прав і свобод, а також можливість звернення до міжнародних органів після вичерпання національних засобів. Ця норма визначає не лише загальний принцип, а й відправну точку для класифікації способів захисту.

Науковці пропонують різні підходи до класифікації способів захисту прав людини. Наприклад, Н. В. Бондарчук та Ю. І. Францен розрізняють національні

та міжнародні способи захисту, підкреслюючи, що обидві групи є взаємопов'язаними та послідовними етапами єдиного процесу [15]. Інші вчені, зокрема М. О. Баймуратов, П. С. Корнієнко С. В. Пасічник, пропонують поділяти способи захисту за характером органу, що здійснює захист – на юрисдикційні та неюрисдикційні [8; 23; 39]. У свою чергу, С. С. Бандурка, Ю. В. Камардіна, наголошують на функціональному підході, виокремлюючи судові, адміністративні, громадські та міжнародно-правові способи [9, с.89; 21, с.57].

Юрисдикційні способи захисту передбачають звернення до компетентних державних органів, уповноважених розглядати спори, застосовувати норми права та приймати обов'язкові рішення. Найпоширенішим і найефективнішим юрисдикційним способом є судовий захист. Суд – це незалежний і неупереджений орган, що має повноваження визнати порушене право, відновити його або присудити компенсацію. Судовий захист може реалізовуватися як у порядку цивільного, господарського, адміністративного чи кримінального судочинства [46, с.48].

Конституційний Суд України здійснює окремий різновид судового захисту – конституційний захист, розглядаючи питання відповідності законів Конституції та тлумачення її норм. У 2016 році до компетенції Конституційного Суду було введено інститут конституційної скарги, який дозволяє кожному громадянину оскаржити закон, застосований у його справі, якщо він, на його думку, порушує конституційні права. Це стало важливим кроком до посилення гарантій особи, наблизивши українську систему до стандартів Європейського суду з прав людини [51, с.38].

Окремо серед юрисдикційних способів виділяють адміністративний захист, який полягає у можливості оскаржити дії чи рішення органів виконавчої влади до вищестоящих адміністративних інстанцій або спеціалізованих уповноважених органів. Кожен має право подавати скаргу до органів влади у випадку порушення його прав. Такі засоби не завжди замінюють судовий шлях, але вони є важливим елементом превентивного контролю за дотриманням прав [41, с.215].

Серед юрисдикційних інститутів також особливе місце займає інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Він здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод. Омбудсмен здійснює перевірки, подає рекомендації органам влади, а у випадку грубих порушень – має право звертатися до суду або Конституційного Суду. Його діяльність є прикладом «поєднання державного контролю і громадського впливу» [19, с.38].

Поряд із юрисдикційними засобами існують неюрисдикційні способи захисту прав людини, які не потребують залучення державних органів. До них належать самозахист, медіація, діяльність правозахисних організацій, публічні звернення та інші форми громадського контролю. Самозахист – це безпосередня реакція особи на порушення її прав, яка здійснюється власними силами в межах закону. Прикладом може бути відмова від виконання незаконних вимог посадової особи або застосування цивільно-правових заходів для запобігання шкоди.

Важливою формою неюрисдикційного захисту є громадський контроль. Громадські організації, журналісти, правозахисні фонди здійснюють моніторинг порушень прав людини, інформують суспільство та міжнародні структури. Як приклад можна навести діяльність таких організацій, як Українська Гельсінська спілка з прав людини чи Центр громадянських свобод, які неодноразово фіксували порушення прав під час воєнних дій та вимагали реакції державних і міжнародних органів.

На міжнародному рівні способи захисту поділяються на універсальні та регіональні. Універсальні реалізуються в межах системи Організації Об'єднаних Націй (ООН). Основні органи ООН, що займаються захистом прав людини, - це Рада з прав людини, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, а також договірні комітети, створені відповідно до міжнародних конвенцій (наприклад, Комітет ООН з прав людини, Комітет проти катувань, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок) [29, с.306].

Комітет ООН з прав людини розглядає індивідуальні скарги відповідно до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні

права (1966 р.). Україна ратифікувала цей Протокол у 1991 році, що дало змогу українським громадянам звертатися до цього Комітету після вичерпання національних засобів захисту. Комітет не має прямої юрисдикційної сили, але його рішення мають значну моральну вагу і часто стають підставою для перегляду справи на національному рівні.

Регіональні способи захисту реалізуються через спеціалізовані системи. Найефективнішою серед них є європейська система, утворена в межах Ради Європи. Центральним елементом є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає індивідуальні та міждержавні скарги відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2]. Україна ратифікувала Конвенцію у 1997 році, а відтоді ЄСПЛ став одним із головних механізмів міжнародного захисту для українських громадян.

Рішення ЄСПЛ мають обов'язковий характер для держав-учасниць і є підставою для зміни національної практики чи законодавства. Зокрема, після рішень у справах «Юрій Миколайович Іванов проти України» (2009) та «Бурмич та інші проти України» (2017) уряд України був змушений реформувати систему виконання судових рішень, що стало результатом міжнародного тиску [12, с.134].

Крім європейської, існують також міжамериканська та африканська регіональні системи захисту прав людини. Вони функціонують відповідно до Американської конвенції про права людини (1969 р.) і Африканської хартії прав людини і народів (1981 р.) та мають власні судові органи – Міжамериканський суд і Африканський суд з прав людини. Хоч Україна не є учасником цих систем, але їхній досвід має велике значення для порівняльного правознавства [31; 33].

За характером впливу на правопорушення способи захисту поділяють також на припиняючі, відновлювальні та компенсаційні. Припиняючі способи спрямовані на зупинення незаконних дій або створення перешкод для їх продовження – наприклад, винесення судом ухвали про заборону певних дій. Відновлювальні способи мають на меті повернення особи у стан, який існував до порушення права (реституція). Компенсаційні способи передбачають відшкодування шкоди (матеріальної чи моральної) у грошовій або іншій формі.

Важливим елементом сучасної класифікації є поділ способів захисту за галузевою ознакою. Так, у цивільному праві способами захисту визнаються: визнання права, припинення дій, відновлення становища, що існувало до порушення, стягнення збитків, відшкодування моральної шкоди тощо (ст. 16 Цивільного кодексу України). У трудовому праві способами захисту є поновлення на роботі, виплата середнього заробітку, компенсація моральної шкоди; у адміністративному – скасування незаконних актів, дисциплінарна відповідальність посадових осіб; у кримінальному – реабілітація та відшкодування шкоди особам, незаконно засудженим або затриманим.

У міжнародному праві способи захисту набувають різноманітних форм – від дипломатичних протестів до створення міжнародних трибуналів. Особливе місце посідають міжнародно-кримінальні механізми, такі як Міжнародний кримінальний суд (створений Римським статутом 1998 р.), який переслідує осіб, винних у геноциді, злочинах проти людяності та воєнних злочинах. Україна визнала юрисдикцію цього Суду у 2015 році, що відкриває додаткові можливості для притягнення винних у воєнних злочинах до відповідальності.

Окремо слід згадати колективні способи захисту, які реалізуються через участь громадян у виборах, референдумах, петиціях, громадських слуханнях, страйках чи мирних зібраннях. Такі форми не лише дозволяють висловити протест проти порушень, а й слугують запобіжником свавілля влади. У цьому контексті стаття 39 Конституції України гарантує право громадян на мирні зібрання, що є одним із демократичних засобів впливу на захист своїх прав [1].

Варто також відзначити інформаційно-комунікативні способи захисту, що набули значення у XXI столітті. Інтернет, соціальні мережі та цифрові платформи стали інструментами публічного контролю та фіксації фактів порушень прав людини. Наприклад, під час збройної агресії проти України саме цифрові докази (відео, фото, свідчення очевидців) стали основою для розслідування міжнародних злочинів і звернень до міжнародних судів [32, с.13].

Таким чином, способи захисту прав людини – це сукупність юридичних та організаційних заходів, спрямованих на визнання, відновлення або компенсацію порушених прав, а також на попередження їх подальших порушень.

Їх класифікація охоплює поділ за різними критеріями: за рівнем (національні, міжнародні), за характером органу (юрисдикційні, неюрисдикційні), за функцією (відновлювальні, припиняючі, компенсаційні), за галуззю права (цивільні, адміністративні, трудові тощо). Такий підхід дозволяє створити гнучку й ефективну систему, яка здатна адаптуватися до нових викликів сучасного світу – від воєнних злочинів до цифрових порушень приватності.

Отже, класифікація способів захисту прав людини не лише має теоретичне значення, а й становить основу практичної діяльності держави та громадянського суспільства. Її розвиток – це безперервний процес, що відображає рівень правової культури, демократії та гуманізму суспільства. У контексті сучасної України, яка переживає складні виклики, удосконалення способів захисту прав людини є не просто юридичним завданням, а моральним і політичним імперативом, що визначає напрямок розвитку нашої держави як правової, демократичної та європейської.

2.2. Міжнародний механізм захисту прав людини

Сучасна міжнародна обстановка піднімає питання про пріоритет міжнародного права над внутрішнім законодавством. Водночас національні правові системи активно впливають на розвиток міжнародних норм, намагаючись інтегрувати їхні особливості у власне законодавство та спрямовувати еволюцію міжнародного права у необхідне русло.

Система міжнародно-правових механізмів захисту, що формується протягом останніх десятиліть, охоплює різноманітні аспекти забезпечення та охорони прав і свобод людини.

А. Є. Санченко відносить до міжнародно-правових засобів, які покликані забезпечити та захистити основні права людини, наступні:

а) міжнародно-правові акти, які містять правила діяльності, формулюють права та обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, контракти тощо), а також міжнародні документи, які зазвичай не містять стандартів, правил поведінки, зв'язки прав і обов'язків безпосередньо не формулюють (зокрема, декларації, заяви, меморандуми) (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Європейський суд з прав людини; Комісія ООН з прав людини; Уповноважений Верховного комісара ООН з прав людини. Також відносимо і регіональні механізми (Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Африканська хартія прав людини і народів; Американська конвенція про права людини);

б) міжнародні органи спостереження, контролю за дотриманням основних прав людини (комісії, комітети) та захисту цих прав (суди, трибунали). Існує кілька міжнародних органів, які відповідають за спостереження та контроль за дотриманням основних прав людини. Серед них важливими є Міжнародний Гельсінський Комітет, який займається моніторингом стану прав людини, і Міжамериканська комісія з прав людини, що є регіональним органом для захисту прав людини. Ці організації проводять дослідження та контролюють дотримання прав людини в різних країнах. Серед міжнародних органів захисту основних прав людини виділяються кілька ключових установ. Найважливішими з них є Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканський суд справедливості і прав людини [47, с.20].

Практика засвідчує, що міжнародно-правові механізми захисту прав людини часто є більш прогресивними та ліберальними порівняно з внутрішніми правовими засобами. Після прийняття низки міжнародних актів у цій сфері світова спільнота почала переосмислювати власну позицію щодо фактів необґрунтованого обмеження прав людини в окремих державах. Надмірні порушення прав людини стали предметом міжнародного осуду, а необхідність розроблення заходів щодо покращення правового становища громадян у країнах

із недостатнім рівнем захисту була визнана очевидною. Було зрозуміло, що повністю залишати регулювання таких чутливих питань виключно на розсуд окремих держав недоцільно [20, с.127].

Міжнародно-правові механізми акумулюють досвід розвинутих країн у сфері захисту прав людини та намагаються підвищити стандарти права в країнах, що розвиваються, запобігаючи негативним наслідкам для населення, яке перебуває під дією недосконалого законодавства. Завдяки утвердженню демократичних процесів у різних регіонах світу ситуація поступово покращується. Вплив міжнародного права на внутрішнє законодавство зріс, і нині міжнародні норми виступають орієнтиром, стандартом та еталоном для модернізації національних правових актів і практики їх застосування [13, с.110].

Схематично всі міжнародні правозахисні організації можна поділити на дві групи:

- універсальні;
- регіональні.

Універсальні правозахисні механізми – це органи й організації, які поширюють свою діяльність по всьому світу, незалежно від державних і регіональних кордонів. Ці механізми так чи інакше пов'язані з головною міжнародною організацією світу – ООН. І це не випадково: по-перше, її членами є майже всі країни світу, по-друге, відповідно до Статуту ООН, однією з головних цілей цієї організації є «підтвердження віри в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості» [6]. Статут зобов'язує головний орган ООН – Генеральну Асамблею ООН – приділяти особливу увагу захисту прав людини.

Міжнародні механізми щодо захисту прав людини, створені, зокрема, в рамках ООН, є тільки однією зі складових міжнародної системи захисту прав людини, яка є значно ширшою.

За минулі десятиліття універсальна система захисту прав людини набула розгалуженого та складного характеру. На даний момент вона включає наступні органи та механізми:

- Генеральна Асамблея ООН,

– Рада ООН з прав людини та його допоміжні органи і механізми – у 1948 році прийняла Загальну декларацію прав людини, та після цього цілий ряд міжнародно-правових актів, що стосуються різних аспектів правозахисної діяльності (про громадянські, політичні, культурні права, заборони геноциду, апартеїду, расової дискримінації). Питання прав людини розглядаються у комітетах Генеральної Асамблеї та її допоміжних органах;

- Рада Безпеки ООН і ряд її спеціалізованих механізмів;

- Економічна і соціальна рада ООН (під керівництвом Генеральної Асамблеї координує економічну та соціальну діяльність ООН, в тому числі готує рекомендації з метою залучення всіх до виконання прав та основних свобод) і функціонуюча при ній Комісія зі становища жінок і Постійний форум ООН з питань корінних народів;

- деякі спеціалізовані установи ООН (Міжнародна організація праці (МОП), ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО))

- Міжнародний Суд ООН;

- Секретаріат ООН і його окремі підрозділи;

- договірні (конвенційні) органи з прав людини [54, с.280].

Залежно від підстав створення, міжнародні органи, спрямовані на захист прав людини – це органи, що утворені міжнародними організаціями. Специфіка діяльності цих органів полягає в тому, що їх рішення мають зазвичай рекомендаційний характер і забезпечуються тільки авторитетом організацій. Ці органи охоплюють:

- Раду ООН з прав людини;

- Комісію зі становища жінок (створена Економічною і Соціальною радою ООН);

- Верховний комісар ООН у справах біженців (посада заснована Генеральною Асамблеєю ООН);

- Міжнародне бюро праці (засноване Міжнародною організацією праці) тощо;

- конвенційні органи, створені на основі міжнародних договорів.

Зазвичай це:

- Комітет з прав людини (діє на основі Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.);
- ЄСПЛ (діє на основі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.);
- Комітет з прав дитини (створений відповідно до Конвенції про права дитини 1989 р.) тощо [54, с.281].

Велике значення має поділ конвенційних органів за характером (формою) їхньої діяльності й правовою природою їхніх рішень на: судові; несудові (квазісудові). У першому випадку йдеться про ЄСПЛ, Міжамериканський суд з прав людини й інші судові органи регіонального значення. У другому випадку ми розглядаємо конвенційні несудові органи, які діють у системі ООН і утворюють власну підсистему.

Неефективність міжнародних механізмів захисту прав людини і громадянина, в тому числі і ООН, була продемонстрована для більшості світового співтовариства й окремо для українських громадян, коли стало очевидним, що майже всі міжнародні організації та установи, що мусили попередити, запобігти чи зупинити військову агресію однієї країни проти іншої, і близько до цього не пристосовані або просто не здатні [22, с.490].

Організація Об'єднаних Націй виявилась фактично безпорадною в ситуації з агресивною росією. І це, дійсно, проблема, тому що більшість загальносвітових організацій та установ, до функцій яких належить захист прав людини та які мають хоча б який-небудь вплив на уряди, тим чи іншим чином діють під егідою головної міжнародної організації світу – ООН [50, с.109].

Крім того, недієвими виявилися не тільки суб'єкти світового механізму, що наділені певними функціями із захисту прав людини, а й дискредитовані самі підстави, правила, міжнародні політико-правові норми та принципи, які становили основу діяльності ООН [22, с.494].

Регіональні міжнародні організації. До регіональних міжнародних організацій, з погляду забезпечення міжнародних стандартів прав людини,

належать суб'єкти міжнародного права, діяльність яких поширюється у межах певного континенту.

Ефективними регіональними організаціями є:

- міжамериканська;
- африканська;
- європейська.

Міжамериканська система діє в рамках Організації Американських держав і представлена Міжамериканською комісією з прав людини (заснована в 1959 р.) та Міжамериканським судом з прав людини (заснований у 1978 р.). Нормативною основою функціонування міжамериканської системи захисту прав людини виступають одразу три міжнародних документа: Статут Організації Американських Держав 1948 р., Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 р. і Міжамериканська конвенція з прав людини 1969 р.

Істотного впливу на формування регіональних стандартів у сфері прав людини Міжамериканський суд не зробив (прямий доступ індивідуальних заявників до Суду відсутній).

Уся правозахисна діяльність лягла на Міжамериканську комісію з прав людини, до якої можуть подати скаргу будь-які фізичні особи, групи, особи чи недержавні організації. Більшість заяв, які надходять до Міжамериканської комісії з прав людини, вона намагається вирішити на засадах примирення, виконуючі роль посередника між заявником та державою. Ця процедура відповідно до ст. 48 Міжамериканської конвенції з прав людини носить назву «дружнього врегулювання». Лише в окремих найбільш гострих випадках (у випадку насильницьких зникнень, тортур чи масових страт) Комісія не визнає процедури дружнього врегулювання [7, с.80].

Африканська система захисту прав людини. на Африканському континенті судовий механізм захисту прав людини взяв свій початок в 1961 році на конгресі Африканських юристів в Лагосі. Конгрес закликав лідерів Африканських держав до створення регіональної судової інституції за подобою Європейського суду з прав людини, що розглядала б питання захисту прав

людини в Африці. На ньому було прийнято Декларацію «Закон Лагос», що здійснила значний вплив на розвиток прав людини на Африканському континенті.

Ініціатива щодо створення регіональної судової інституції спершу не отримала підтримку з боку глав держав і урядів Організації Африканської Єдності (попередниці Африканського Союзу) передусім через невідповідність західних культур і стандартів африканським реаліям - африканська правова культура багато в чому відрізняється від міжнародного права, яке ближче до європейської правової культури. Перевага надавалася африканським правовим традиціям та політичному врегулюванню конфліктів, а не судовому.

У 1969 році чергова серія конференцій була організована в Каїрі (Єгипет). Учасники конференції одноголосно підтримали створення Африканської комісії з прав людини. Вона діє на основі Африканської хартії прав людини і народів (вступила в силу 21 жовтня 1986 р.).

На відміну від європейських і міжамериканських конвенцій з прав людини, Африканська хартія не передбачала створення суду. Суд був замінений комісією, основними офіційними завданнями якої, крім виконання інших функцій, які можуть бути призначені Конференцією глав держав і урядів Африканського союзу, стали захист прав людини і народів, заохочення цих прав і тлумачення Африканської Хартії прав людини і народів.

Створення Африканського суду відбувалось у 1990-2000-х роках.

В порівнянні з Європейським і Міжамериканським судами щодо захисту прав людини, компетенція Африканського Суду базується на принципі згоди сторін, тому державам пропонують зробити заяву, що дозволяє фізичним особам і неурядовим організаціям безпосередньо звертатися в Африканський суд з прав людини і народів для захисту їх прав.

Африканський суд з прав людини і народів має широку компетенцію, та поширюється не тільки на порушення прав людини, які були йому направлені на виконання положень Африканської хартії, а також на підставі будь-яких інших документів в сфері прав людини, ратифікованих державами. Африканський

суд також може дати консультативні висновки по кожному юридичному питанню щодо різних конвенцій про права людини, за винятком питань, якими вже займається Комісія [44, с.46-48].

Європейська система захисту прав людини є найбільш повною та ефективною. Система функціонує в рамках Ради Європи (РЄ), членом якої є Україна з 1995 р. Рада Європи – найбільш стара міжурядова організація в Європі, яка була створена 5 травня 1949 р., до сфери діяльності якої, зокрема, входить захист та збереження прав та основних свобод людини. Основними органами РЄ, відповідно до ст. 10 Статуту Ради Європи є Комітет Міністрів (КМ РЄ), Консультативна асамблея. Роботу цих двох органів забезпечує Секретаріат Ради Європи. Однак важливо зазначити, що з 1994 року замість назви «Консультативна асамблея» використовується назва «Парламентська асамблея Ради Європи» (ПАРЄ). Членами Ради Європи на даний момент є 46 держав (у 2022 р. виключили зі складу рф).

Діяльність РЄ по захисту прав людини можна поділити на такі основні блоки:

1. Забезпечення прав людини, що здійснює Європейський суд з прав людини і Європейський комітет з питань запобігання катуванням.
2. Просування прав людини, що здійснюється перш за все Комісаром з прав людини Ради Європи.
3. Забезпечення рівності, різноманітності та прав вразливих груп. Перш за все мова йде про захист прав національних та сексуальних меншин, інвалідів, дітей, жінок, біженців та інших категорій населення.
4. Забезпечення соціальних прав людини [35, с.309].

Механізми контролю РЄ дозволяють здійснювати постійний контроль і, отже, надають інформацію про стан дотримання стандартів прав людини державами-учасницями РЄ, що посилює процес універсалізації цих стандартів.

Основні цінності та стандарти РЄ, такі як зміцнення миру, ґрунтованого на міжнародному співробітництві, верховенство права, що є основою демократії, підтримка соціального й економічного прогресу та захист свобод і прав людини,

є із статутних основ цієї організації. Ці стандарти, які є постійними та фундаментальними, – основа для створення нових стандартів. Законодавчі стандарти, створені РЄ, мають бути пов'язані з характером влади [52, с.53].

Сучасна діяльність РЄ свідчить про те, що одним із головних напрямів її роботи є створення конституційних стандартів, орієнтованих на демократичний розвиток політичних систем держав-учасниць на основі цінностей, пов'язаних зі свободою та правами людини, що становлять її фундаментальну основу.

Якщо універсальні механізми зазвичай створюються та діють у структурі або під егідою ООН, то європейські регіональні механізми створюються під егідою РЄ.

Європейський правозахисний механізм базується на низці договорів, основним з яких є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

Крім того, в рамках Ради Європи були розроблені Європейська соціальна хартія, Європейська конвенція прав меншостей, Європейська конвенція прав дитини та Європейська конвенція запобігання катуванням [52, с.54].

Основним механізмом реалізації контролю РЄ над захистом прав людини у державах-членах РЄ є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) – має одну очевидну перевагу над більшістю сучасних правозахисних організацій; його рішення є обов'язковими для виконання державами, які приєдналися до Конвенції [25, с.57].

Згідно з початковою редакцією Європейської Конвенції, ЄСПЛ був лише частиною триланкового механізму, що включав також Європейську комісію з прав людини і Комітет Міністрів РЄ. Спочатку заявники повинні були звертатися зі скаргами в нині вже неіснуючу Європейську комісію з прав людини (1955-1998 рр.), яка виступала своєрідною попередньої інстанцією, оцінюючи скарги на предмет дотримання умов прийнятності, вивчаючи фактичні обставини справи, пропонуючи сторонам примирні процедури і лише після цього передаючи справу в ЄСПЛ, який був створений в 1959 році, або до Комітету міністрів Ради Європи [34, с.120].

Рішення ЄСПЛ впливають на формування не лише європейських, а й світових стандартів прав людини, і навіть на відповідну законодавчу практику багатьох цивілізованих держав.

Окрім ЄСПЛ, Ради Європи діють Європейський комітет з прав меншин, Комітет незалежних експертів із соціальних та економічних прав та Європейський комітет із запобігання катуванням.

Можливість скористатися порядком захисту своїх суб'єктивних прав і свобод, який певний час застосовується в державах-членах Ради Європи, з'явилася у громадян України після вступу до Ради Європи 09 листопада 1995 року та прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. від 17 липня 1997 року, Першого протоколу і протоколів № 2, № 4, № 7 та № 11 до Конвенції» [17, с.118].

Система Конвенції за рішенням ЄСПЛ впроваджує практику розуміння та захисту прав людини та основоположних свобод у правові системи держав-учасниць Конвенції, допомагає державам-учасницям Конвенції виявляти системні проблеми, пов'язані із захистом прав людини і пропонує шляхи їх вирішення.

Рішення ЄСПЛ є інструментом, за допомогою якого правові системи країн, що підписали Конвенцію, впроваджують європейські цінності щодо захисту прав людини та основоположних свобод, які містяться в Конвенції. Основним критерієм ефективності дії системи Конвенції є виконання рішень ЄСПЛ [14, с.19].

Україна активно інтегрується до ЄС та імплементує європейські цінності у сфері захисту прав людини та основоположних свобод.

Таким чином, міжнародно-правові механізми захисту прав людини виконують роль як контролюючих, так і стимулюючих інструментів, спрямованих на підвищення стандартів правового регулювання у державах.

Сучасна міжнародна обстановка свідчить про зростаюче значення пріоритету міжнародного права над внутрішнім законодавством, водночас демонструючи взаємозв'язок між національними правовими системами та

розвитком міжнародних норм. Національні законодавства впливають на формування міжнародного права, а міжнародні стандарти, у свою чергу, виступають орієнтиром для модернізації внутрішніх правових систем.

Міжнародно-правові механізми захисту прав людини, що формуються останні десятиліття, охоплюють широкий спектр інституцій – від договорів та конвенцій до міжнародних судів, комітетів і організацій, які здійснюють контроль і нагляд за дотриманням основних прав. Практика демонструє, що ці механізми часто є більш прогресивними порівняно з внутрішніми правовими засобами, стимулюючи перегляд державами власних правових норм та практик у сфері прав людини.

Систему міжнародного захисту прав людини можна поділити на універсальні та регіональні механізми.

Універсальні механізми, створені в рамках ООН, охоплюють Генеральну Асамблею, Раду з прав людини, спеціалізовані установи, договірні органи та Міжнародний Суд ООН. Хоча рішення цих органів зазвичай мають рекомендаційний характер, вони акумулюють досвід різних країн і встановлюють орієнтири для підвищення стандартів прав людини у державах із недостатнім рівнем захисту. Однак практика показує, що ефективність універсальних механізмів обмежена у випадках масштабних конфліктів або агресії держав, як це продемонструвала війна проти України.

Регіональні механізми (європейські, міжамериканські та африканські) мають значно конкретніші правові інструменти. Європейська система, що функціонує під егідою Ради Європи, є найбільш ефективною завдяки обов'язковому характеру рішень Європейського суду з прав людини. Міжамериканська та африканська системи захисту прав людини розвивалися з урахуванням регіональних особливостей, причому Африканський суд застосовує принцип згоди держав для доступу фізичних осіб і організацій.

Для України інтеграція до європейських механізмів та імплементація рішень ЄСПЛ є ключовим фактором гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та розвитку демократичних правових інститутів.

Вплив міжнародного права на національні правові системи стає основою для формування ефективного та сучасного захисту прав людини.

2.3. Національний механізм захисту прав людини

Національний механізм захисту прав людини є основною ланкою загальної системи забезпечення прав і свобод особи. Його існування впливає з природи демократичної правової держави, в якій людина, її життя і гідність, права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [1]. Будь-яке суспільство, що прагне до верховенства права, має створити ефективну систему інституцій, норм і процедур, здатних не лише проголошувати, а й реально гарантувати, охороняти та відновлювати порушені права. Саме така система і становить сутність національного механізму захисту прав людини.

У науковій літературі термін «національний механізм захисту прав людини» тлумачиться як сукупність правових, інституційних та організаційних засобів, які забезпечують реалізацію, охорону й відновлення прав і свобод людини в межах конкретної держави. За визначенням українського правознавця А. Л. Деркача, це «система взаємопов'язаних державних і громадських інститутів, діяльність яких спрямована на практичне утвердження верховенства права у сфері відносин між особою і державою» [19, с.38].

Сутність цього механізму полягає у створенні взаємодії трьох елементів – нормативно-правового, інституційного та процедурного. Нормативна база визначає права і свободи, їх гарантії та відповідальність за порушення. Інституційний елемент охоплює органи, наділені повноваженнями щодо захисту прав людини. Процедурний елемент забезпечує реалізацію правових норм на практиці через певні процесуальні форми – звернення, оскарження, судочинство тощо [19, с.39].

В Україні правові основи функціонування національного механізму захисту закладені у Конституції. Статті 55-64 визначають гарантії захисту прав, передбачають можливість оскарження рішень органів влади до суду, звернення до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, а також до міжнародних

інституцій після вичерпання національних засобів. У статті 8 закріплено принцип верховенства права, який є фундаментальною основою всієї системи. Саме цей принцип, як зазначає Ю. Д. Макошій, «перетворює права людини з декларативного інституту на реальний критерій оцінки законності діяльності держави» [28, с.323].

Структура національного механізму захисту прав людини в Україні включає кілька ключових ланок: судову систему, органи прокуратури, інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правоохоронні органи, адвокатуру, органи виконавчої влади та громадські організації, які здійснюють контроль і моніторинг у сфері прав людини.

Центральне місце у структурі цього механізму посідає судова влада. Вона є основним і найбільш дієвим засобом юридичного захисту прав. Судовий захист в Україні ґрунтується на принципах незалежності суддів, рівності сторін перед законом і судом, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження. Згідно зі статтею 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Це означає, що жоден орган чи посадова особа не може бути виведений з-під судового контролю [1].

Судовий механізм захисту реалізується через суди загальної юрисдикції, Конституційний Суд України, а також адміністративні суди. У цивільних, господарських, адміністративних та кримінальних процесах суди розглядають справи про порушення майнових, трудових, соціальних, політичних та інших прав громадян. Особливо важливою є діяльність адміністративних судів, які розглядають спори між громадянином і державою, забезпечуючи контроль за законністю дій органів влади.

Конституційний Суд України має особливий статус у системі національного механізму. Він є гарантом верховенства Конституції та виступає важливим засобом конституційного контролю. З 2016 року введено інститут конституційної скарги, який дозволяє кожному громадянину звернутися до Суду, якщо застосований у його справі закон суперечить Конституції. Це інструмент

прямого захисту основних прав, який наближає українську модель до стандартів європейського конституційного правосуддя [55, с.102].

Важливою складовою є органи прокуратури, функції яких визначені Законом України «Про прокуратуру». Вони здійснюють процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, підтримують державне обвинувачення в суді, а також наглядають за додержанням прав і свобод людини у сфері кримінальної юстиції. Прокуратура виступає гарантом того, що під час досудового розслідування та судового розгляду не будуть порушені основні права підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого [28, с.325].

Особливе місце у структурі механізму займає інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Його створено відповідно до Конституції (ст. 101). Омбудсмен є незалежною посадовою особою, яка здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод. Він розглядає скарги громадян, проводить перевірки, вносить подання до державних органів, має право ініціювати зміни до законодавства, а у випадку виявлення системних порушень – звертається до Конституційного Суду. Його діяльність має не лише правовий, а й виховний, просвітницький характер, адже сприяє формуванню у суспільстві культури поваги до прав людини.

Правоохоронні органи (поліція, служба безпеки, прикордонна служба, Національне антикорупційне бюро тощо) забезпечують охорону прав і свобод шляхом запобігання злочинам, захисту життя та власності громадян. Водночас саме ці органи часто стають об'єктом контролю через можливі зловживання владою. Тому законодавство передбачає систему стримувань і противаг – внутрішній нагляд, прокурорський контроль, судовий нагляд і діяльність омбудсмена.

До інституційного механізму також належить адвокатура – професійне об'єднання осіб, які надають юридичну допомогу громадянам. Згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012 р.), адвокатура є незалежною у своїй діяльності і покликана сприяти реалізації конституційного права кожного на правову допомогу (ст. 59 Конституції). Адвокати

представляють інтереси осіб у судах, складають процесуальні документи, беруть участь у кримінальному провадженні, надають консультації. Без адвокатської підтримки ефективний захист прав людини є практично неможливим, особливо у кримінальній сфері [9, с.90].

Не менш важливою складовою національного механізму є органи виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері прав людини. Міністерство юстиції України координує виконання рішень Європейського суду з прав людини, веде облік порушень, здійснює правову просвіту населення. Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки також виконують функції щодо реалізації конкретних соціальних, економічних і культурних прав громадян.

Важливою ланкою є місцеві органи влади – обласні, районні, міські та сільські ради, які забезпечують реалізацію прав на місцевому рівні. Саме вони часто виступають першими адресатами звернень громадян щодо соціальних, житлових, земельних чи адміністративних питань. Закон України «Про місцеве самоврядування» закріплює право громадян на участь у вирішенні місцевих справ, подання петицій і скарг, що теж є проявом захисту їхніх прав [8, с.17].

Важливу роль у системі національного механізму відіграють громадські об'єднання, правозахисні організації та засоби масової інформації. Їх діяльність доповнює державний механізм, створюючи простір для суспільного контролю за владою. Громадські організації, як-от Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр громадянських свобод, Харківська правозахисна група, здійснюють моніторинг порушень, готують звіти для міжнародних інституцій, надають юридичну допомогу постраждалим. Засоби масової інформації, своєю чергою, виконують роль «четвертої влади», сприяючи прозорості діяльності органів держави та підвищенню обізнаності громадян про їхні права [19, с.37].

Національний механізм захисту прав людини в Україні має також міжнародно-інтеграційний вимір, оскільки його ефективність оцінюється через виконання міжнародних зобов'язань держави. Важливим елементом цього є виконання рішень Європейського суду з прав людини, що є обов'язковими

відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Для забезпечення їх реалізації створено урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ, який координує виконання судових рішень і представляє інтереси України у міжнародних інстанціях [2].

Однак, зазначає Л. С. Криворучко, попри розгалужену структуру, національний механізм захисту прав людини в Україні має низку проблем. Серед них і перевантаженість судової системи, тривалість розгляду справ, недостатній рівень правової обізнаності населення, корупційні ризики у діяльності органів влади, а також неповне виконання рішень ЄСПЛ. За даними Міністерства юстиції, Україна входить до числа держав, проти яких подано найбільшу кількість заяв до Європейського суду. Це свідчить про недосконалість внутрішніх засобів захисту [24, с.148].

Науковці пропонують різні шляхи вдосконалення. Зокрема, І. Юркевич, наголошує на необхідності розширення компетенції Уповноваженого Верховної Ради, запровадження регіональних омбудсменів, розвитку безоплатної правової допомоги [56, с.34].

Інші дослідники, як-от С. О. Пушкаренко, підкреслюють потребу у посиленні незалежності судової влади, спрощенні процедур адміністративного оскарження та підвищенні рівня правової освіти [41, с.219].

Як слушно зазначив В. Б. Череватюк, «правова держава – це не лише держава законів, а передусім держава, у якій права людини стають практичною реальністю, а не лише текстом у Конституції» [53, с.71]. У цьому контексті національний механізм захисту прав людини є серцевиною правової системи, що забезпечує баланс між владою і свободою, законом і справедливістю.

Отже, національний механізм захисту прав людини в Україні – це багатокomпонентна система, що охоплює державні, громадські та міжнародно інтегровані інституції. Його ефективність визначається рівнем незалежності судової влади, прозорістю дій виконавчих органів, розвитком громадянського суспільства та відповідальністю держави перед своїми громадянами.

Можна сказати, що структура та функції національного механізму захисту прав людини в Україні відображають прагнення держави до утвердження демократичних стандартів і верховенства права. Його подальший розвиток потребує постійного вдосконалення законодавства, підвищення професійної етики посадових осіб, зміцнення взаємодії між державою та громадянським суспільством. Лише за умови узгодженої роботи всіх елементів – від судів і прокуратури до ЗМІ й освітніх установ – можна забезпечити справжню ефективність механізму, у якому права людини перестануть бути декларативними, а стануть реальною соціальною цінністю і мірилом діяльності державної влади.

2.4. Взаємодія національних і міжнародних інститутів у системі захисту прав людини

Україна є підписантом усіх угод у сфері прав людини. Їх положення мають належно застосовуватися в юридичній практиці. Кожна норма має бути практично реалізована, інакше вона майже нічого не варта, якщо вона немає реального впливу на суспільні відносини. Істинний зміст абстрактних положень про права людини може бути розкритий лише в процесі реалізації. І для міжнародного, і для національного права центральною проблемою є впровадження норм міжнародних договорів, які визначають стандарти прав людини, у внутрішнє законодавство [51, с.40].

Нині використовуються різні форми взаємодії національного законодавства з міжнародним правом у сфері прав і свобод людини, але, на думку багатьох юристів, основною формою впровадження міжнародних норм у національне законодавство є імплементація.

Термін «імплементація» бере свій початок у міжнародному праві та набув поширення у численних резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, у багатьох міжнародних конвенціях і договорах та буквально означає «втілення в життя відповідно до певної процедури», «забезпечення практичного результату та фактичного виконання конкретними засобами» [38, с.415].

Імплементація норм міжнародного права – це цілеспрямована організаційно-правова діяльність держав, яка здійснюється індивідуально, колективно або в межах міжнародних організацій з метою своєчасного, всебічного і повного виконання взятих ними зобов'язань відповідно до міжнародного права.

В разі реалізації міжнародно-правових норм на національному рівні необхідні додаткові внутрішньодержавні заходи для втілення цілей, визначених нормами міжнародного права, у реальні дії юридичних осіб і громадян, які перебувають під юрисдикцією держави.

Національне право є основним інструментом імплементації норм міжнародного права.

Імплементація міжнародно-правових стандартів прав людини в національне законодавство держав-членів ООН, які є підписантами основних міжнародних договорів, установлених міжнародно-правовими стандартами прав людини, є актуальною темою правового значення для держав світу.

Вирішуючи питання, пов'язані з правами людини, кожна держава має свої уявлення про права людини, їх обсяг, структуру, порядок реалізації та захисту представниками державної влади. У цих питаннях позиції країн, що представляють різні регіони планети, не можуть бути однаковими, вони суттєво відрізняються одна від одної, а, іноді навіть стають суперечливими. У деяких країнах особистість, життя людини та її гідність, оцінюються за вищими стандартами і відповідно створюються реальні механізми цих цінностей. Навпаки, в інших країнах обсяг прав і свобод звужується, а сама людина піддається постійним утискам. Усе це залежить від багатьох факторів історичного, релігійного, соціального та психологічного характеру, які формують державність і суспільний лад країн сучасного світу [48, с.112].

У міжнародному праві існує не тільки правовий, а й організаційно-правовий метод функціонування, який проявляється у прийнятті суб'єктами міжнародного права організаційних заходів щодо реалізації його норм, тому процес впровадження міжнародного права у національне законодавство слід

розглядати як єдність правотворчої та організаційно-правової діяльності. Норми міжнародного права, якщо вони спрямовані на врегулювання суб'єктів різної державної належності, зазвичай, є самовиконавчими і мають на території держави пряму дію відповідно до бланкетного методу [19, с.37].

При врегулюванні відносин між національними суб'єктами однієї держави вони переважно не є самовиконавчими, і для реалізації їх положень держава приймає відповідний нормативно-правовий акт, який конкретизує зміст норм у межах і в обсязі, визначених міжнародним актом, положення якого підлягають конкретизації. Коли норми міжнародного права спрямовані на регулювання відносин поза державними кордонами, національне право з метою імплементації відповідних міжнародно-правових приписів створює лише нормативну основу для функціонування та взаємодії державних органів і посадових осіб у процесі виконання ними положень конкретного міжнародного акта. Процес імплементації міжнародно-правових стандартів прав людини є поєднанням правотворчої та, за необхідності, організаційно-виконавчої діяльності [36, с.80].

Закріплення прав людини в міжнародних документах і конституції само по собі не гарантує їх реального дотримання. Для того, щоб права були захищені на практиці, держава повинна створити ефективні національні механізми, тобто систему інструментів і можливостей, якими люди можуть користуватися для захисту своїх прав.

Відповідно до ч. 3 ст. 55 Конституції України, після використання всіх національних засобів правового захисту, громадянин має право звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1].

Мета співпраці міжнародного та національного права – покращити захист прав людини, усунувши існуючі недоліки. Це поєднання найкращих норм національного законодавства та міжнародного права для ефективного забезпечення прав і свобод людини.

Встановлена міжнародною спільнотою система принципів і норм міжнародного права, що стандартизують права людини, потребує реалізації за допомогою внутрішньодержавних заходів щодо фактичної реалізації в національну правову систему.

Найважливішим у захисті та дотриманні міжнародних стандартів прав і свобод людини є наявність та ефективність міжнародних механізмів їх захисту. У випадках, коли державний механізм не може забезпечити реалізацію прав і свобод людини, міжнародне право передбачає можливість застосування міжнародних механізмів забезпечення і захисту прав і свобод людини.

Отже, стосовно взаємодії національних і міжнародних інститутів у системі захисту прав людини, можна зазначити, що реальна цінність норм міжнародного права про права людини проявляється лише через їх практичну імплементацію у національне законодавство. Імплементація є комплексним процесом, що поєднує правотворчу та організаційно-виконавчу діяльність держави, забезпечуючи виконання міжнародних зобов'язань та захист прав громадян. Ефективність реалізації міжнародних стандартів залежить від створення надійних національних механізмів захисту прав людини, а у випадках їх неісності – від можливості застосування міжнародних механізмів. Основною метою є синтез найкращих національних та міжнародних практик для вдосконалення правового регулювання та гарантії прав і свобод людини.

Висновки до розділу:

1. Класифікація способів захисту прав людини має не лише теоретичне значення, а й практичне, визначаючи діяльність держави та суспільства. Її розвиток відображає рівень правової культури та демократії. Для сучасної України удосконалення способів захисту прав людини є юридичним, моральним і політичним завданням, що визначає напрямок розвитку держави як правової та демократичної.

2. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини виконують контрольну та стимулюючу роль, підвищуючи стандарти правового регулювання

у державах. Міжнародне право впливає на модернізацію національних систем, а національні правові системи – на розвиток міжнародних норм.

3. Сучасні міжнародно-правові механізми охоплюють договори, конвенції, суди, комітети та організації. Вони часто прогресивніші за внутрішнє законодавство, спонукаючи держави переглядати власні правові норми та практику у сфері прав людини.

4. Систему міжнародного захисту прав людини поділяють на універсальні та регіональні. Універсальні механізми ООН, хоча переважно рекомендаційні, акумулюють досвід різних країн і встановлюють орієнтири для підвищення стандартів. Регіональні системи (європейська, міжамериканська, африканська) мають конкретніші інструменти, причому Європейська система є найефективнішою завдяки обов'язковим рішенням ЄСПЛ.

5. Національний механізм захисту прав людини в Україні – багатокomпонентна система державних, громадських та міжнародно інтегрованих інституцій. Його ефективність залежить від незалежності судів, прозорості виконавчої влади, розвитку громадянського суспільства та відповідальності держави. Узгоджена робота всіх елементів забезпечує реальну соціальну цінність прав людини.

6. Для України інтеграція до європейських механізмів і імплементація рішень ЄСПЛ є ключовою для гармонізації законодавства та розвитку демократичних правових інститутів.

Реальна цінність міжнародного права проявляється через імплементацію у національне законодавство. Імплементація поєднує правотворчу та організаційно-виконавчу діяльність держави, забезпечує виконання міжнародних зобов'язань та захист громадян. Ефективність залежить від надійних національних механізмів та можливості застосування міжнародних інструментів. Мета – синтез найкращих національних та міжнародних практик для вдосконалення правового регулювання та гарантії прав і свобод людини.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

3.1. Сучасні виклики у сфері захисту прав людини

У сучасному світі, який характеризується швидкими технологічними змінами, глобалізацією, військовими конфліктами та політичними трансформаціями, проблема забезпечення й захисту прав людини набуває особливої актуальності. Хоча більшість держав формально визнають пріоритет прав і свобод людини, на практиці ці права часто порушуються або залишаються без належного захисту. Сучасні виклики у сфері прав людини є багатовимірними – вони охоплюють політичну, соціальну, економічну, екологічну та інформаційну сфери. Ці виклики вимагають переосмислення ролі міжнародного права, державної політики, інститутів громадянського суспільства та навіть морально-етичних підходів до проблеми людської гідності [36, с.80].

Одним із головних викликів сучасності є збройні конфлікти та війни, які призводять до масштабних порушень прав людини. Україна сьогодні є яскравим прикладом цього явища. Повномасштабна агресія російської федерації проти України спричинила порушення основоположних прав мільйонів людей – права на життя, безпеку, житло, освіту, медичну допомогу, свободу пересування. Тисячі цивільних осіб стали жертвами воєнних злочинів, катувань, незаконних депортацій. У таких умовах система захисту прав людини зазнає надзвичайного навантаження, а міжнародні інституції – зокрема ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Міжнародний кримінальний суд – стикаються з необхідністю реагувати на нові форми воєнних злочинів і гібридних загроз [50, с.117].

Проблема забезпечення прав людини в умовах воєнного стану полягає в тому, що навіть у надзвичайних ситуаціях держава повинна зберігати баланс між захистом національної безпеки та дотриманням прав своїх громадян. Хоча міжнародне право допускає тимчасове обмеження деяких прав, це не може стосуватися базових прав, таких як право на життя, заборона катувань і рабства, право на справедливий суд. Таким чином, сучасний виклик полягає у створенні

дієвих механізмів контролю за діяльністю держав у воєнний час та забезпеченні відповідальності за порушення гуманітарного права.

Другим значним викликом є технологічний прогрес і цифровізація суспільства. З одного боку, розвиток цифрових технологій сприяє більшій прозорості, швидкому обміну інформацією та можливості вільного вираження поглядів. З іншого — породжує серйозні загрози для приватності, безпеки даних і свободи людини. Масове використання штучного інтелекту, систем відеоспостереження, розпізнавання облич і біометричних технологій може призвести до зловживань із боку держав і корпорацій. Проблема захисту персональних даних стала одним із найгостріших питань сучасного правового поля. Європейський Союз відповів на це створенням Загального регламенту про захист даних (GDPR), але у світовому масштабі питання регулювання штучного інтелекту та цифрових прав залишається відкритим [36, с.81].

У сфері цифрових комунікацій актуальним є також питання захисту свободи слова в інтернеті. З одного боку, мережа створює умови для реалізації права на інформацію, з іншого — стає простором для дезінформації, кібербулінгу, мови ворожнечі. Баланс між боротьбою з фейковими новинами та недопущенням цензури — надзвичайно складне завдання для сучасних демократичних держав.

Третім важливим викликом є загострення соціально-економічної нерівності. Пандемія COVID-19, глобальні економічні кризи та воєнні дії показали, що права на працю, охорону здоров'я, освіту та гідний рівень життя є надзвичайно вразливими. Особливо потерпають соціально незахищені верстви населення — люди з інвалідністю, літні особи, діти, біженці, внутрішньо переміщені особи. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість людей, змушених залишати свої домівки через конфлікти й катастрофи, перевищує 100 мільйонів. Це створює глобальну гуманітарну кризу, що потребує координації зусиль усіх держав [35, с.311].

Міграційні процеси стали ще одним викликом для прав людини. Багато країн стикаються з проблемами інтеграції мігрантів, їх соціальної адаптації, доступу до освіти та охорони здоров'я. Нерідко мігранти стикаються з

дискримінацією, експлуатацією праці та відсутністю правового захисту. Відповіддю на ці проблеми має стати розроблення міжнародних механізмів, які поєднували б захист національної безпеки з повагою до прав людини.

Не менш гострою залишається проблема дискримінації та нерівності за ознаками статі, раси, етнічного походження, сексуальної орієнтації, релігійних переконань тощо. Незважаючи на численні міжнародні документи, у багатьох країнах спостерігаються порушення принципу рівності. Жінки й досі стикаються з нерівною оплатою праці, домашнім насильством, обмеженнями в політичній участі. Тому одним із ключових викликів є зміна суспільної свідомості та утвердження культури рівних можливостей.

Ще однією проблемою є зростання популізму, авторитаризму та підрив демократичних інститутів. У багатьох країнах світу спостерігається тенденція до концентрації влади в руках політичних лідерів, обмеження діяльності незалежних ЗМІ, судів і правозахисних організацій. Такі процеси підривають засади демократії та ведуть до згортання простору громадянських свобод. Міжнародні інституції, такі як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, дедалі частіше стикаються з проблемою недостатнього впливу на внутрішні політичні процеси у державах, які порушують права своїх громадян [49, с.113].

Особливу увагу необхідно приділити питанню екологічних прав людини, адже зміна клімату, деградація екосистем і техногенні катастрофи становлять загрозу самому праву людини на життя. Екологічні права – це новий вимір прав людини, який визнає тісний зв'язок між довкіллям і людським добробутом. Права на безпечне довкілля, доступ до екологічної інформації та участь у прийнятті екологічних рішень закріплені в Організаційній конвенції 1998 року. Проте на практиці екологічні злочини часто залишаються безкарними, що свідчить про потребу у створенні ефективних міжнародних механізмів екологічної відповідальності [54, с.284].

Одним із сучасних викликів є маніпуляція інформацією та порушення прав в інтернеті. Кібератаки на державні установи, банки, ЗМІ та критичну інфраструктуру загрожують безпеці країни і правам людей. Кібербезпека стала

частиною захисту прав людини, адже порушення конфіденційності, шпигунство та втручання в інформаційні системи загрожують праву на приватність, свободу та безпеку.

Окремо слід відзначити виклики у сфері правосуддя та правової держави. Незалежність судової влади залишається одним із головних показників ефективного захисту прав людини. На жаль, у багатьох країнах суди перебувають під політичним або економічним тиском, що знижує довіру суспільства до системи правосуддя. Також поширеним явищем є затягування судових процесів, відсутність доступу до правової допомоги, корупція та упередженість суддів [46, с.50].

Сучасні виклики стосуються захисту прав людини під час глобальних криз, наприклад, пандемії COVID-19. Обмеження на пересування, карантин та примусова вакцинація поставили питання, наскільки допустимо обмежувати права людей заради здоров'я суспільства. Потрібно знайти баланс між правами кожного і безпекою всіх, що стало важливим етичним і правовим випробуванням.

У контексті України варто наголосити на особливій ролі національної системи захисту прав людини, яка має адаптуватися до нових викликів, зумовлених війною, внутрішньою міграцією, економічними труднощами. Інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, система безоплатної правової допомоги, громадські правозахисні організації відіграють ключову роль у моніторингу порушень і наданні допомоги постраждалим. Однак для підвищення ефективності захисту необхідно вдосконалити законодавство, забезпечити фінансову стабільність правозахисних структур і зміцнити співпрацю з міжнародними партнерами [56, с.34].

Підсумовуючи, можна зазначити, що сучасні виклики у сфері прав людини мають комплексний характер. Вони охоплюють не лише традиційні проблеми політичних репресій чи дискримінації, а й новітні загрози – кіберзлочинність, штучний інтелект, зміни клімату, масову дезінформацію. Система міжнародного права повинна розвиватися відповідно до цих змін, забезпечуючи гнучкі, але водночас дієві механізми реагування.

Захист прав людини сьогодні неможливий без активної участі громадянського суспільства, незалежних медіа, наукової спільноти й міжнародних організацій.

3.2. Проблемні питання реалізації рішень міжнародних судів в Україні

Реалізація рішень міжнародних судів є важливою складовою функціонування правової держави та підтвердженням реальної дії принципу верховенства права. Для України, як держави, що взяла на себе міжнародні зобов'язання у сфері захисту прав людини, виконання рішень міжнародних судових органів, зокрема Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), має особливе значення. Втім, практика свідчить, що на шляху імплементації таких рішень виникає чимало труднощів – від правових і політичних до фінансових та інституційних [24, с.141].

Насамперед слід зазначити, що Україна є учасницею низки міжнародних договорів, які передбачають визнання юрисдикції міжнародних судів. Найважливішим із них є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2], до якої Україна приєдналася у 1997 році. Відтоді українські громадяни отримали право звертатися до ЄСПЛ після вичерпання національних засобів правового захисту. Рішення цього Суду є обов'язковими для держави-відповідача, відповідно до статті 46 Конвенції. Проте, як показує практика, виконання таких рішень в Україні залишається проблемним.

Першою і найвагомішою проблемою є несистемність підходу держави до виконання рішень ЄСПЛ. Часто виконання зводиться лише до виплати грошової компенсації заявникові, тоді як інші заходи – законодавчі, адміністративні чи інституційні – залишаються поза увагою. Це призводить до повторення подібних порушень у майбутньому. Наприклад, у справах, що стосуються надмірної тривалості судових проваджень, неналежного виконання судових рішень або катувань у місцях несвободи, Україна неодноразово визнавалася винною, але системних змін у цих сферах досі не досягнуто [26, с.30].

Другою суттєвою проблемою є неефективність внутрішнього механізму координації виконання рішень міжнародних судів. Хоча в Україні діє урядовий Уповноважений у справах ЄСПЛ, його повноваження обмежуються представництвом інтересів держави у Суді, тоді як контроль за виконанням рішень розподілений між різними органами влади. Відсутність єдиного центру координації призводить до того, що заходи загального характеру (наприклад, зміни законодавства або реформування органів правопорядку) часто відкладаються або виконуються формально.

Третьою проблемою є недосконалість законодавчого механізму імплементації рішень міжнародних судів. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006 р.) заклав основу правового регулювання цієї сфери, проте має низку прогалин. Зокрема, закон не містить чітких процедур для реалізації рішень, що потребують внесення змін до законодавства або здійснення адміністративних реформ. У результаті багато рішень ЄСПЛ залишаються частково виконаними [30, с.297].

Серйозною проблемою є також брак фінансування, необхідного для виплати компенсацій за рішеннями міжнародних судів. Держава часто не передбачає достатніх коштів у бюджеті для виконання своїх зобов'язань, що призводить до затримок у виплатах заявникам. За даними Комітету Міністрів Ради Європи, станом на останні роки Україна стабільно входить до числа країн із найбільшою кількістю невиконаних рішень ЄСПЛ [50, с.115].

Ще однією причиною неефективності виконання рішень є низький рівень правової культури посадових осіб і суддів. Нерідко рішення міжнародних судів сприймаються як зовнішнє втручання у внутрішні справи держави, а не як обов'язкові до виконання акти міжнародного права. Такий підхід суперечить статті 9 Конституції України, яка визнає чинними частиною національного законодавства ратифіковані міжнародні договори.

Варто звернути увагу й на інституційну слабкість української судової системи, яка залишається одним із головних джерел порушень, що фіксуються ЄСПЛ. Невиконання судових рішень у справах проти державних підприємств,

тривалі судові процеси, зловживання з боку правоохоронних органів – ці проблеми мають системний характер. Без усунення їхніх причин реалізація рішень міжнародних судів матиме лише тимчасовий ефект.

Окремо слід зазначити, що виконання рішень ЄСПЛ нерідко ускладнюється політичними чинниками. Деякі рішення стосуються політично чутливих тем – наприклад, відповідальності правоохоронних органів, умов утримання ув'язнених, прав національних меншин або свободи зібрань. У таких випадках політична воля на виконання може бути обмеженою, що веде до свідомого затягування процесу імплементації [46, с.47].

Варто звернути увагу на те, що проблема невиконання рішень міжнародних судів має не лише правовий, а й репутаційний вимір. Коли держава систематично не виконує рішення ЄСПЛ, це підриває її авторитет на міжнародній арені, свідчить про слабкість верховенства права та знижує довіру громадян до судової системи. Невиконання рішень також ставить під сумнів ефективність самої Європейської системи захисту прав людини.

Певні кроки у напрямі покращення ситуації вже здійснено. Наприклад, в Україні створено Міжвідомчу координаційну раду з питань виконання рішень ЄСПЛ, до складу якої входять представники різних міністерств та органів влади. Проте цей орган має переважно дорадчий характер і не володіє реальними механізмами впливу. Ефективна реалізація рішень потребує створення постійного інституційного органу з повноваженнями координувати всі аспекти імплементації [34, с.120].

Деякі проблеми стосуються відсутності ефективних національних засобів юридичного захисту, що призводить до повторних звернень до ЄСПЛ. Суд неодноразово вказував Україні на необхідність створення внутрішніх механізмів компенсації шкоди, завданої надмірною тривалістю судового розгляду або невиконанням судових рішень. Відсутність таких механізмів означає, що громадяни продовжують звертатися до міжнародних інстанцій, перевантажуючи систему.

Проблемним залишається і застосування практики ЄСПЛ у діяльності національних судів. Хоча закон прямо зобов'язує суди враховувати практику Суду при ухваленні рішень, на практиці це робиться не завжди. Судді часто посилаються лише на окремі справи без глибокого аналізу правових позицій ЄСПЛ, або ж трактують їх довільно. Це свідчить про недостатній рівень підготовки кадрів і потребу у системній правовій освіті [50, с.116].

Окрім ЄСПЛ, проблеми виникають і при виконанні рішень інших міжнародних судів та арбітражів, зокрема Міжнародного суду ООН або Міжнародного кримінального суду. Наприклад, рішення Міжнародного суду ООН щодо запровадження тимчасових заходів у справах «Україна проти Росії» потребує належної імплементації через внутрішні механізми правосуддя. Однак у випадках, коли відповідачем виступає інша держава, механізми виконання рішень мають політичний, а не правовий характер, що обмежує їх ефективність [52, с.56].

Ще один аспект проблеми полягає у недостатній взаємодії між урядом і громадянським суспільством у сфері моніторингу виконання рішень ЄСПЛ. Громадські правозахисні організації часто виступають джерелом інформації про стан реалізації рішень, але їхня участь не має офіційного статусу. Запровадження публічного моніторингу з боку громадськості могло б підвищити прозорість і підзвітність держави у цьому питанні.

Необхідно також відзначити, що виконання рішень міжнародних судів потребує ефективної парламентської підтримки. Верховна Рада має своєчасно вносити зміни до законів, якщо ЄСПЛ визнає певну норму такою, що суперечить Конвенції. Проте часто політичні суперечки або повільна законотворча процедура стають на заваді оперативному реагуванню.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що основні проблеми реалізації рішень міжнародних судів в Україні мають системний характер. Вони пов'язані з відсутністю належного механізму координації, недосконалістю законодавчої бази, політичними обмеженнями, браком фінансів та низьким рівнем правової культури. Для вирішення цих проблем необхідно:

- ✓ Створити незалежний орган, відповідальний за координацію виконання рішень ЄСПЛ.
- ✓ Удосконалити законодавство, передбачивши чіткі процедури реалізації рішень і парламентський контроль.
- ✓ Забезпечити стабільне фінансування для виплати компенсацій і впровадження загальних заходів.
- ✓ Підвищити рівень правової освіти суддів і державних службовців щодо стандартів ЄСПЛ.
- ✓ Розширити участь громадських організацій у моніторингу виконання рішень.

Реальне виконання рішень міжнародних судів – це не лише юридичний обов’язок держави, а й свідчення її зрілості як демократичної правової системи. Для України, яка прагне інтеграції до Європейського Союзу, це є показником готовності до дотримання європейських стандартів прав людини. Тому подолання існуючих проблем у цій сфері є стратегічним завданням, що визначає не лише імідж держави, але й довіру громадян до правосуддя та справедливості.

3.3. Реформування національної системи захисту прав людини в контексті євроінтеграції

Процес реформування національної системи захисту прав людини в Україні є складовою частиною ширшого курсу держави на європейську інтеграцію, який передбачає не лише політичні та економічні зміни, а й глибинну трансформацію правової системи відповідно до європейських стандартів демократії, верховенства права та прав людини. Після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році Україна взяла на себе зобов’язання адаптувати національне законодавство та інституційні механізми до вимог ЄС, включно з удосконаленням системи захисту прав і свобод людини [30, с.292].

Одним із ключових напрямів реформування є гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу та стандартами Ради Європи. Це

стосується передусім імплементації положень Європейської конвенції з прав людини 1950 року, рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), Хартії основоположних прав ЄС та інших міжнародно-правових актів. Україна визнає юрисдикцію ЄСПЛ, а його рішення мають обов'язкову силу для держави [32, с.12]. Проте для ефективної реалізації цих рішень необхідно не лише виконувати індивідуальні вимоги щодо конкретних заявників, а й здійснювати системні зміни, спрямовані на усунення причин, що призводять до порушень прав людини.

Важливою складовою реформи є удосконалення судової системи, адже саме суди є центральним елементом механізму захисту прав людини. Судова реформа, розпочата в Україні у 2016 році, мала на меті забезпечення незалежності суддів, підвищення рівня професійної етики, зменшення політичного впливу на судову владу та гарантування права на справедливий суд відповідно до статті 6 Європейської конвенції. У цьому контексті відбулися масштабні кадрові оновлення суддівського корпусу, створення Вищого антикорупційного суду, переформатування Верховного Суду. Однак процес реформування судової системи ще далекий від завершення – залишається проблема кадрового дефіциту, затримок у кваліфікаційному оцінюванні суддів, а також недовіри громадян до судів [30, с.293].

Не менш важливим напрямом є посилення ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена). Інститут омбудсмена є одним із ключових національних механізмів захисту прав людини, який забезпечує парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод. У контексті євроінтеграції функції омбудсмена поступово розширюються: сьогодні він бере участь у моніторингу дотримання прав у місцях несвободи, здійснює нагляд за захистом персональних даних, проводить правопросвітницькі кампанії, готує щорічні звіти про стан дотримання прав людини. Проте для ефективної роботи інституту необхідне посилення його ресурсного забезпечення, розширення повноважень та вдосконалення процедур взаємодії з органами виконавчої влади.

У процесі реформування системи захисту прав людини в Україні особливе значення має адаптація кримінального та адміністративного законодавства до європейських стандартів. Це включає гуманізацію покарань, удосконалення процедур попереднього ув'язнення, забезпечення права на захист та презумпцію невинуватості, а також запровадження ефективних механізмів протидії катуванням і нелюдському поводженню [28, с.327]. Значну увагу приділено реформі поліції, прокуратури, служби пробації та пенітенціарної системи. Важливим кроком стало створення Державного бюро розслідувань, покликаного забезпечити об'єктивне розслідування злочинів, скоєних посадовими особами, включно з правоохоронцями.

Одним із пріоритетів є розвиток системи безоплатної правової допомоги, що дозволяє забезпечити рівний доступ до правосуддя для соціально вразливих категорій громадян. Ця система, запроваджена з 2012 року, функціонує на основі регіональних центрів і бюро правової допомоги та є важливим елементом демократичного суспільства. Завдяки реформам розширено перелік випадків, у яких громадяни мають право на безоплатну допомогу, підвищено рівень професійної підготовки адвокатів і розроблено електронні сервіси для спрощення доступу до правосуддя.

Серйозним викликом для України залишається виконання рішень Європейського суду з прав людини. Серед найпоширеніших проблем — тривале невиконання судових рішень національних судів, зловживання владою, неналежні умови утримання під вартою, надмірна тривалість судових процесів. ЄСПЛ неодноразово вказував Україні на системні порушення, зокрема у справах Юрій Миколайович Іванов проти України та Бурмич та інші проти України. У відповідь держава розробляє механізми законодавчого врегулювання питань виконання рішень, проте їх імплементація потребує більшої політичної волі та координації між органами влади [30, с.293].

Важливим напрямом реформ є забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та постраждалих від збройного конфлікту. У зв'язку з російською агресією з 2014 року Україна зіштовхнулася з безпрецедентними викликами у

сфері прав людини. Захист права на життя, свободу пересування, житло, соціальний захист і доступ до правосуддя для мільйонів громадян став основним завданням держави. У цьому контексті було ухвалено низку законів, спрямованих на забезпечення соціальних гарантій, спрощення адміністративних процедур, розвиток системи гуманітарної допомоги. Проте на практиці залишається низка проблем, пов'язаних із бюрократичними бар'єрами, браком фінансування та нерівністю у доступі до послуг.

У контексті євроінтеграційних процесів Україна активно співпрацює з інституціями ЄС і Радою Європи, зокрема у межах таких програм, як EU4HumanRights, Partnership for Good Governance, PROON Ukraine тощо. Ці ініціативи сприяють зміцненню інституційного потенціалу державних органів, підвищенню кваліфікації суддів і прокурорів, розвитку правової освіти, а також створенню умов для ширшої участі громадянського суспільства в контролі за дотриманням прав людини [32, с.12].

Необхідним елементом реформ є цифровізація у сфері захисту прав людини. Розвиток електронного врядування, онлайн-платформ для звернень до органів влади, відкритих реєстрів судових рішень та електронних сервісів Міністерства юстиції підвищує прозорість та підзвітність держави перед громадянами. Разом із тим виникають нові виклики, пов'язані із захистом персональних даних, кібербезпекою та запобіганням використанню технологій для обмеження прав людини.

Реформування системи захисту прав людини неможливе без розвитку правової культури та освіти населення. Європейський досвід показує, що ефективна реалізація прав залежить не лише від наявності законів, а й від рівня правосвідомості громадян. Тому в Україні запроваджуються освітні програми, тренінги, ініціативи громадських організацій, спрямовані на формування розуміння прав людини як базової цінності [32, с.13].

Таким чином, реформування національної системи захисту прав людини в Україні є ключовою складовою євроінтеграційного курсу держави, що передбачає не лише політичні та економічні зміни, а й глибоку трансформацію

правової системи відповідно до європейських стандартів демократії, верховенства права та прав людини. Основні напрями реформ включають гармонізацію національного законодавства з нормами ЄС та Ради Європи, імплементацію рішень Європейського суду з прав людини, удосконалення судової системи, посилення ролі омбудсмена та розвиток системи безоплатної правової допомоги. Особлива увага приділяється адаптації кримінального та адміністративного законодавства до європейських стандартів, реформі поліції, прокуратури, пенітенціарної системи та створенню Державного бюро розслідувань.

Важливими складовими реформ є забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та постраждалих від збройного конфлікту, а також імплементація міжнародних механізмів захисту прав людини. Україна активно співпрацює з ЄС і Радою Європи у межах програм розвитку інституційного потенціалу, правової освіти та участі громадянського суспільства. Цифровізація, електронні сервіси та онлайн-платформи підвищують прозорість і підзвітність держави, але водночас створюють нові виклики щодо кібербезпеки та захисту персональних даних.

Реформи не обмежуються змінами законодавства – розвиток правової культури та освіти населення є критично важливим для ефективної реалізації прав людини. Усвідомлення громадянами своїх прав і цінностей демократії формує основу для реального захисту прав і свобод, перетворюючи їх із декларативних норм у практичну соціальну цінність.

Висновки до розділу:

1. Сучасні виклики у сфері прав людини мають комплексний характер. Вони охоплюють не лише традиційні проблеми політичних репресій чи дискримінації, а й новітні загрози – кіберзлочинність, штучний інтелект, зміни клімату, масову дезінформацію. Система міжнародного права повинна розвиватися відповідно до цих змін, забезпечуючи гнучкі, але водночас дієві механізми реагування.

Захист прав людини сьогодні неможливий без активної участі громадянського суспільства, незалежних медіа, наукової спільноти й міжнародних організацій.

2. Основні проблеми реалізації рішень міжнародних судів в Україні мають системний характер. Вони пов'язані з відсутністю належного механізму координації, недосконалістю законодавчої бази, політичними обмеженнями, браком фінансів та низьким рівнем правової культури. Для вирішення цих проблем необхідно:

- ✓ Створити незалежний орган, відповідальний за координацію виконання рішень ЄСПЛ.
- ✓ Удосконалити законодавство, передбачивши чіткі процедури реалізації рішень і парламентський контроль.
- ✓ Забезпечити стабільне фінансування для виплати компенсацій і впровадження загальних заходів.
- ✓ Підвищити рівень правової освіти суддів і державних службовців щодо стандартів ЄСПЛ.
- ✓ Розширити участь громадських організацій у моніторингу виконання рішень.

3. Реальне виконання рішень міжнародних судів – це не лише юридичний обов'язок держави, а й свідчення її зрілості як демократичної правової системи. Для України, яка прагне інтеграції до Європейського Союзу, це є показником готовності до дотримання європейських стандартів прав людини. Тому подолання існуючих проблем у цій сфері є стратегічним завданням, що визначає не лише імідж держави, але й довіру громадян до правосуддя та справедливості.

4. Реформування національної системи захисту прав людини в Україні є ключовою складовою євроінтеграційного курсу держави, що передбачає не лише політичні та економічні зміни, а й глибоку трансформацію правової системи відповідно до європейських стандартів демократії, верховенства права та прав людини. Основні напрями реформ включають гармонізацію

національного законодавства з нормами ЄС та Ради Європи, імплементацію рішень Європейського суду з прав людини, удосконалення судової системи, посилення ролі омбудсмена та розвиток системи безоплатної правової допомоги. Особлива увага приділяється адаптації кримінального та адміністративного законодавства до європейських стандартів, реформі поліції, прокуратури, пенітенціарної системи та створенню Державного бюро розслідувань.

ВИСНОВКИ

У цій кваліфікаційній роботі була детально розглянута тема «Система захисту прав людини». Проаналізовані та розкриті основні питання, що пов'язані з дослідженням, а саме: теоретико-правові засади системи захисту прав людини, механізми та інститути системи захисту прав людини, проблеми та перспективи розвитку системи захисту прав людини.

На підставі проведеного дослідження можливо зробити наступні висновки:

1. Констатовано, що система захисту прав людини – це не лише набір законів чи інституцій, а живий механізм взаємодії держави, суспільства й міжнародної спільноти. Її ефективність залежить від рівня правосвідомості громадян, незалежності судової влади та реального виконання міжнародних зобов'язань держави. У сучасних умовах війни та соціальних викликів ця система набуває особливого значення, адже саме вона гарантує збереження людської гідності, свободи та справедливості як основоположних цінностей демократичного світу.

2. Визначено, що формування сучасної концепції прав людини є результатом тривалого історичного й інтелектуального розвитку, що охоплює античність, християнську традицію, добу Відродження та Просвітництва. Від перших уявлень про свободу громадянина поліса до створення універсальних міжнародних стандартів пройдено шлях, протягом якого права людини поступово набували загального й невідчужуваного характеру. Революційні документи кінця XVIII століття – Декларація незалежності США та Декларація прав людини і громадянина – заклали нормативні підвалини сучасного розуміння людської гідності та свобод. Після Другої світової війни світова спільнота усвідомила необхідність створення єдиної системи міжнародного захисту прав людини, що було реалізовано через ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року та подальших міжнародних пактів 1966 року. Ці акти утворили фундаментальний комплекс норм, який визначає базові стандарти правового статусу особи та зобов'язання держав щодо їх забезпечення і захисту.

3. Доведено, що класифікація поколінь прав людини відображає поступовий розвиток уявлень про свободи, гідність та потреби людини в різні історичні епохи. Права першого покоління стали результатом боротьби за індивідуальну свободу та обмеження державної влади. Вони забезпечили фундамент громадянських і політичних прав, що гарантують недоторканність особи, свободу думки, совісті, релігії, а також участь у політичному житті.

Поява другого покоління прав була зумовлена соціально-економічними трансформаціями XX століття. Люди вимагали більшого соціального захисту, гідних умов праці, доступу до освіти й медичної допомоги. Ці права потребують активної ролі держави у створенні умов для їх реалізації, тому їх називають позитивними.

Третє покоління прав пов'язане із глобальними викликами та необхідністю колективних рішень. Воно охоплює права народів на самовизначення, мир, розвиток, безпечне довкілля та доступ до спільного надбання людства. Їх формування посилює міжнародну співпрацю в галузі прав людини.

Четверте покоління виникло під впливом науково-технічного прогресу та біоетичних питань. До нього належать права, пов'язані з генетичними технологіями, медичними інноваціями й цифровим середовищем.

Всі покоління прав людини взаємопов'язані: впровадження нових прав не повинно обмежувати базові свободи особи, а їхня ефективна реалізація потребує збалансованого поєднання індивідуальних і суспільних інтересів.

4. Встановлено, що класифікація способів захисту прав людини має не лише теоретичне значення, а й практичне, визначаючи діяльність держави та суспільства. Її розвиток відображає рівень правової культури та демократії. Для сучасної України удосконалення способів захисту прав людини є юридичним, моральним і політичним завданням, що визначає напрямок розвитку держави як правової та демократичної.

5. Констатовано, що міжнародно-правові механізми захисту прав людини виконують контрольну та стимулюючу роль, підвищуючи стандарти правового регулювання у державах. Міжнародне право впливає на модернізацію

національних систем, а національні правові системи – на розвиток міжнародних норм.

6. Визначено, що сучасні міжнародно-правові механізми охоплюють договори, конвенції, суди, комітети та організації. Вони часто прогресивніші за внутрішнє законодавство, спонукаючи держави переглядати власні правові норми та практику у сфері прав людини.

7. Встановлено, що систему міжнародного захисту прав людини поділяють на універсальні та регіональні. Універсальні механізми ООН, хоча переважно рекомендаційні, акумулюють досвід різних країн і встановлюють орієнтири для підвищення стандартів. Регіональні системи (європейська, міжамериканська, африканська) мають конкретніші інструменти, причому Європейська система є найефективнішою завдяки обов'язковим рішенням ЄСПЛ.

8. Визначено національний механізм захисту прав людини в Україні як багатокomпонентну систему державних, громадських та міжнародно інтегрованих інституцій. Його ефективність залежить від незалежності судів, прозорості виконавчої влади, розвитку громадянського суспільства та відповідальності держави. Узгоджена робота всіх елементів забезпечує реальну соціальну цінність прав людини.

9. Констатовано, що для України інтеграція до європейських механізмів і імплементація рішень ЄСПЛ є ключовою для гармонізації законодавства та розвитку демократичних правових інститутів.

Реальна цінність міжнародного права проявляється через імплементацію у національне законодавство. Імплементація поєднує правотворчу та організаційно-виконавчу діяльність держави, забезпечує виконання міжнародних зобов'язань та захист громадян. Ефективність залежить від надійних національних механізмів та можливості застосування міжнародних інструментів. Мета – синтез найкращих національних та міжнародних практик для вдосконалення правового регулювання та гарантії прав і свобод людини.

10. Доведено, що сучасні виклики у сфері прав людини мають комплексний характер. Вони охоплюють не лише традиційні проблеми політичних репресій чи дискримінації, а й новітні загрози – кіберзлочинність, штучний інтелект, зміни клімату, масову дезінформацію. Система міжнародного права повинна розвиватися відповідно до цих змін, забезпечуючи гнучкі, але водночас дієві механізми реагування.

Захист прав людини сьогодні неможливий без активної участі громадянського суспільства, незалежних медіа, наукової спільноти й міжнародних організацій.

11. Визначено, що основні проблеми реалізації рішень міжнародних судів в Україні мають системний характер. Вони пов'язані з відсутністю належного механізму координації, недосконалістю законодавчої бази, політичними обмеженнями, браком фінансів та низьким рівнем правової культури. Для вирішення цих проблем необхідно:

- ✓ Створити незалежний орган, відповідальний за координацію виконання рішень ЄСПЛ.
- ✓ Удосконалити законодавство, передбачивши чіткі процедури реалізації рішень і парламентський контроль.
- ✓ Забезпечити стабільне фінансування для виплати компенсацій і впровадження загальних заходів.
- ✓ Підвищити рівень правової освіти суддів і державних службовців щодо стандартів ЄСПЛ.
- ✓ Розширити участь громадських організацій у моніторингу виконання рішень.

12. Констатовано, що реальне виконання рішень міжнародних судів – це не лише юридичний обов'язок держави, а й свідчення її зрілості як демократичної правової системи. Для України, яка прагне інтеграції до Європейського Союзу, це є показником готовності до дотримання європейських стандартів прав людини. Тому подолання існуючих проблем у цій сфері є

стратегічним завданням, що визначає не лише імідж держави, але й довіру громадян до правосуддя та справедливості.

13. Встановлено, що реформування національної системи захисту прав людини в Україні є ключовою складовою євроінтеграційного курсу держави, що передбачає не лише політичні та економічні зміни, а й глибоку трансформацію правової системи відповідно до європейських стандартів демократії, верховенства права та прав людини. Основні напрями реформ включають гармонізацію національного законодавства з нормами ЄС та Ради Європи, імплементацію рішень Європейського суду з прав людини, удосконалення судової системи, посилення ролі омбудсмена та розвиток системи безоплатної правової допомоги. Особлива увага приділяється адаптації кримінального та адміністративного законодавства до європейських стандартів, реформі поліції, прокуратури, пенітенціарної системи та створенню Державного бюро розслідувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_042
6. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

Спеціальна література:

7. Андріїв В., Вахонєва Т. Міжнародно-правові механізми захисту трудових прав в Міжамериканській системі захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип.87(2). С.76-81.
8. Баймуратов М. О., Кофман Б.Я., Єфремова Н.В. Органи місцевого самоврядування та права людини: до побудови локальної системи охорони і захисту в розумінні міжнародної спільноти держав. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2025. № 7. С.16-26.
9. Бандурка С. С. Стан наукової розробленості взаємодії держави та адвокатури в системі захисту прав і свобод людини. *Форум права*. 2023. №2. С.89-99.
10. Белов Д. М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 74(2). С.185-191.

11. Бєлов Д. М., Громовчук М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 42. С.27-31.
12. Біліченко В. В. Механізм європейської системи захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2018. Вип. 53(2). С.133-135.
13. Бойко Н. О. Місце та роль конституційного права людини на судовий захист у системі гарантій прав і свобод в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 1(1). С.109-114.
14. Бойко Н. О. Упровадження європейських стандартів прав людини в національну систему судового захисту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 1. С.14-19.
15. Бондарчук Н. В., Францен Ю.І. Теоретичні основи механізму захисту прав людини в системі публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2025_1_10
16. Бориченко К. В. Право на соціальний захист у системі прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 45(1). С. 127-130.
17. Васюк Н. О., Рожкова М.Г. Конвенція про захист прав людини і основних свобод як обов'язковий міжнародний договір про систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 117-119.
18. Громовчук М. В. Конституційна система захисту прав і свобод людини та громадянина: питання теорії. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. Вип. 1. С. 18-26.
19. Деркач А. Л. Особливості механізмів координації національних конституційних систем захисту прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(3). С. 37-41.

20. Заворотченко Т. М. Формування та дія Всесвітньої системи захисту прав людини під егідою Організації Об'єднаних Націй. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Юридичні науки. 2025. № 4. С. 126-130.
21. Камардіна Ю. В., Овіннікова Р.В. Місце і роль органів місцевого самоврядування в системі забезпечення і захисту прав людини в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2024. Вип.28. С.56-67.
22. Кожемякіна Т. В. Роль Уповноваженого у справах ЄСПЛ у системі суб'єктів, що забезпечують захист прав і свобод людини та громадянина (адміністративно-правовий аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 80(1). С. 489-494.
23. Корнієнко П. С. Судовий захист у системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Альманах права*. 2022. Вип.13. С.80-85.
24. Криворучко Л. С. Удосконалення системи забезпечення захисту прав людини в Україні. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 141-148.
25. Леоненко М. І., Колібаба Н.В. Статус рішень Європейського суду з прав людини та європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини для національної правової системи. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2015. № 2. С. 55-58.
26. Лисенко О. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року як джерело права у правовій системі України. *Віче*. 2011. №2. С.26-30.
27. Макеєва О. М., Бойко О.В. Генеза дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2023. № 1. С. 32-39.
28. Макосій Ю. Д. Конституційно-правові вектори впровадження оптимальної моделі прокуратури у системі механізму захисту прав людей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 323-327.
29. Мамедов Ю. Доктринальна основа досліджень систем захисту прав людини в міжнародному та національному ісламському (мусульманському)

праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 84(4). С.305-310.

30. Мартинюк Я. І. Значення європейської системи захисту прав людини для українського суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 292-298.

31. Мельник А. Свобода вираження поглядів: досвід Міжамериканської системи захисту прав людини. *Evropský politický a právní diskurz*. 2016. Sv. 3, Vyd. 1. С. 23-29.

32. Митник О. В. Особливості судового захисту конституційних прав і свобод у межах Європейської системи захисту прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 4. С. 11-17.

33. Мікічурова О. В. Африканська система та механізми захисту прав людини. *Dictum factum*. 2020. № 2. С. 80-86.

34. Мінченко Д. А. Місце рішень Європейського суду з прав людини в системі захисту прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. Вип. 101. С. 119-126.

35. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові питання співробітництва та взаємодії правових систем ради Європи, європейського союзу та організації з безпеки і співробітництва у Європі у сфері захисту прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 308-311.

36. Нікітенко В., Воронкова В., Коломоєць Т., Верлос Н. Захист прав і свобод людини як виклик трансформації правової системи в умовах турбулентності цифрової доби. *Humanities studies*. 2025. Вип. 23. С. 68-81.

37. Новіченко А. В. Взаємодія органів поліції і територіальних громад в системі захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С.11-17.

38. Павлюков І. І. Правові засоби в системі захисту прав людини. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 412-415.

39. Пасічник С. В. Захист прав людини в системі правоохоронних органів (поліції). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 2(1). С. 105-110.
40. Пащенко М. О. Система захисту природних прав людини: нормативно-правовий та індивідуально-правовий рівень. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2019. № 8. С. 43-48.
41. Пушкаренко С. О. Гарантії реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. Вип. 41. С. 214-219.
42. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Харків: Лисенко І. Б., 2018. 362с.
43. Ребкало М. М., Олійник В.С. Інституційна побудова європейської та міжамериканської системи захисту прав людини: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2024. № 2. С. 71-81.
44. Роговик О. Д. Історія розвитку африканської системи захисту прав людини в 1979–2002 рр. *Право і суспільство*. 2015. № 3(3). С. 44-50.
45. Роговик О. Д. Субрегіональні механізми африканської системи захисту прав людини: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип.12(2). С.191-194.
46. Садикова Я. М. До питання про систему європейських стандартів захисту прав людини та принципів здійснення судочинства. *Право і суспільство*. 2015. № 6(3). С.46-50.
47. Санченко А. Є. Про систему засобів захисту прав у контексті керівних принципів ООН з питань бізнесу та людини. *Економіка та право*. 2020. № 1. С.19-27.
48. Сенаторова О. В. Еволюція європейської системи захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 47(3). С.170-176.
49. Степаненко К. В. Конвенційний механізм міжнародного захисту прав людини в системі ООН. *Альманах міжнародного права*. 2018. Вип.19. С.105-113.

50. Фулей Т. І. Європейська система захисту прав людини: виклики в результаті російського вторгнення в Україну. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 72(1). С.109-117.
51. Халюк С. О. Поняття та структура конституційної системи захисту прав людини та громадянина в Україні. *Митна справа*. 2013. № 4(2.2). С.37-43.
52. Харитонов Р. Ф., Крикунова С.О. Європейська система захисту прав людини: проблеми та перспективи. *Ампаро*. 2023. № 1. С. 52-57.
53. Череватюк В. Б., Череватюк А.В. Формування дієвої системи захисту прав людини в Україні та у Швеції: порівняльний аспект. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2023. № 4. С.63-71.
54. Шамраєва В. М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 76(2). С.278-284.
55. Шаповалова І. Інституційні процеси в системі захисту прав людини ЄС як фактор підвищення ефективності функціонування публічного управління в умовах сучасних глобалізаційних викликів. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 4. С.101-107.
56. Юркевич І. Захист прав людини за допомогою системи юридичних клінік: міжнародно–правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 67. С.29-34.